

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DİLÂVER CEBECİ

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tuturistan Seyahat Notları)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

(TATARİSTAN SEYAHATI NOTLARI)

MEN KAZANGA BARAMEN

DOÇ. DR. DİLÂVER CEBECİ

BİLGEGÜZ

MEN KAZANGA BARAMEN

Yazar:
Doç. Dr. Tülayver Çebeci

Yayın Yönetmeni:
Oğuzhan Cengiz

Editör:
Ayta Çebeci

Kapak Tasarımı:
Hüseyin Özkan

Uzgi:
Şaban Demirçiler

Mizanpaj:
Adem Şenel

Baskı - Cilt:
Tuncel Ofset
0212 501 95 85

İstanbul - 2009

Kuubm Uluslararası Seri Numarası:
(ISBN) 978-605-4200-17-7

"U" Kültür Bakanlığı Sertifika Numarası: 12460

- ❏ Bu kitabın yayını hakları, yayıncı ile yazarın sözleşme gereği Bilgeöğüz Yayıncılık'a aittir. Künyada gösterilmeden kitapları alınıp satılmamalı. Yayıncının yayımlı izni olmaksızın radyo ve televizyonda yayımlanmak üzere, €13 99 ile manşetlik baskı hakları getirilemez. Fotokopiri ya da herhangi bir yolla teminle paylaşılması:

B İ L G E Ö Ğ Ü Z

İrtibat: Alemdar Mahallesi Molla Fenari Sokak 41/A

Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 0212 527 33 65 - 66 Faks: 0212 527 33 64

e-mail: bilgi@bilgeoguz.com.tr

(TATARİSTAN SEYAHATİ NOTLARI)

MEN KAZANGA BARAMEN

DOÇ. DR. DİLÂVER CEBECİ

BİLGEOĞUZ

DİLAVER CEBECİ

1943 Kelkit doğumlu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1970 mezunu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde master ve doktora yaptı. Çeşitli liselerde ve enstitülerde öğretmen olarak çalıştı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi iken 2001 yılında emekliye ayrıldı. Evli, 2 çocuk sahibi. 2008 yılında İstanbul'da vefaat etti.

Çok yönlü bir sanatçı olan Cebeci'nin, Hun Aşkı (Şiir, 1973), Din Bilgisi Ortaokul 3 (1981), Din Bilgisi Lise 3 (1981), Mavi Türkü (Mensure, 1983), Devrannâme (Mizah, 1984), Şafağa Çekilenler (Şiir, 1984) Büyü (Oyun, 1984),... Ve Sığınırım İçime (Şiir, 1992), Evliya Çelebi Çocuk Kitapları Dizisi (1993), Kandeğer Dağlarında Sabah Namazı (Kaset; 1993), Tanzimat ve Türk Ailesi (İlmî Araştırma, 1993), Seyrânname (Mizah, 1997) Sitâre (Şiir 2000) Asra Yemin Olsun Ki (Şiir, 2000) Men Kazanga Baramen (Seyahat Notları 2000), Türk'e Dair (Araştırma 2001), Divan Şiirinde Kadın (Araştırma 2001), Kur'ândan Gerçekler (2002), Bütün Şiirleri (2003) gibi eserleri neşredildi.

Edebiyatımıza "Seyyahı Fakîr Evliya Çelebi" müstear adı ile farklı bir mizah türü kazandıran Cebeci, bu yazılarına yirmi-beş yıl devam etti. Hikâyeler de yazan Cebeci, şiiri bütün sanat mahsûllerinin merkezine yerleştirmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
TATARİSTAN	15

MEN KAZANGA BARAMEN

(TAT ARIŞTAN SEYAHATİ NOTLARI) 1. BÖLÜM

MEN KAZANGA TÜŞERMEN “SELAM HAZİNELİ KAZAN”

RİNAT MUHAMMEDİ..... 22

MEN KAZANGA BARAMEN

(TATARİSTAN SEYAHATİ NOTLARI)

“TATARİSTAN KONAKHANESİ” 2. BÖLÜM.....29

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 3. Bölüm

AAH SÜYÜM BİKE.....35

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 4. BÖLÜM

NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE.....43

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 5. Bölüm

ÇOCUK VE ŞİİR.....53

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 6. Bölüm

TATARİSTAN'A CAN VEREN DELİKANLI ABDULLAH TUKAY 61

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 7. Bölüm

TATARİSTAN'A CAN VEREN DELİKANLI ABDULLAH TUKAY (2)....75

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 8. Bölüm

TATAR GÜZELİ89

MEN KAZANGA BARAMEN

(TATARİSTAN SEYAHATİ NOTLARI) 9. Bölüm

ÇALLI'DA BİR GÜN99

MEN KAZANGA BARAMEN

(Tataristan Seyahati Notları) 10. Bölüm

TURAN'IN ADSIZ KAHRAMANLARI 111

VE DÖNÜŞ120

TATARİSTAN'LI BAZI ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.....127

SULTAN GALİYEY.....129

ZEKİ VELİDİ TOGAN.....131

SADRİ MAKSÜDİ ARSAL133

YUSUF AKÇURA.....135

AKDES NİMET KURAT.....138

ŞEHABETTİN MERCÂNİ139

HÂMÎT ZÜBEĞR KOŞAY141

ÖNSÖZ

Kardeş **Tataristan Cumhuriyeti**'nde her yılın Nisan ayı sonunda “**Abdullah Tukay Bayramı**” yapılyordu. **Abdullah TUKAY** (1886-1917); yazıları, tiyatro eserleri ve şiirleriyle halkını derinden etkilemiş büyük bir edebiyatçıdır. Bu kadar genç yaşta, böylesine verimli ve etkili şairlerin dünyadaki sayılı örneklerinden biridir **TUKAY**.

Her yıl **Tataristan'da** tam bir bayram havası içinde kutlanan **TUKAY**'ın doğum günü şölenlerine, Rusya'dan ve **Türk Cumhuriyetleri'nden** de şairler yazarlar katılmaktadır. 1998 yılında yapılan 112. **Tukay Bayramı'na, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nı** temsilen **Dilâver CEBECİ** iştirak etti.

Vakıf Başkanı **Prof. Dr. Turan YAZGAN** Hocamız, bilhassa **Tataristan'da** açtığı “**Tatar-Türk Liseleri**” ile tarihi bir görev ifa etmektedir. Bu liselerde **Tatar**, hatta **Rus** çocukları mükemmel **Türkçe** öğrenmekte, **Türk Dünyası** kültür birliğinin temellerini oluşturmaktadırlar.

Tataristan Yazarlar Birliği Başkanı, değerli yazar **Renat Muhammedi'nin** düzenlediği “Tukay Bayramı”nda, özellikle Türkiye'den katılan temsilciler büyük bir ihtimamla karşılanmakta ve ağırlanmaktadır.

Törenler çeşitli yerlerde yapılmakta, halkın büyük katılımı olmaktadır. **Dilâver CEBECİ** bu törenlerin hepsine katılmış, ayrıca **ÇALLI** şehrindeki **Tatar-Türk Liselerine** gide-

rek burada köklü çalışmaları yakından görmüştür. **YAZGAN Hocamızın** inançlı arkadaşlarının **Tataristan** ile **Türkiye** arasında kurduğu dostluk ve kültür köprüsünün güçlenmesine, **Dilâver CEBEÇİ** de gönül konuşmaları ve şiirleri ile yardımcı olmuştur.

Bu bir haftalık gezinin sıcak ve unutulmaz anılan, zengin notları ile **Türkiye’ye** dönen **Dilâver CEBEÇİ**, intibalarını **MEN KAZANGA BARAMEN** (Tataristan Seyahati Notları) başlığı altında Vakfın, “Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi”nde neşretti.

İşte elinizdeki bu kitap, 10 sayı devam eden bu notlardan oluşmaktadır. Bir haftalık gezi notlarından böylesine bir kitap meydana gelebilir mi? Denilebilir. Gezinin kahramanı **Dilâver CEBEÇİ** olunca bu elbette mümkündür. Çünkü O, “**Seyyah-ı Fakir Evliya Çelebi**”dir. O sıcacık, insanı birden sarıveren akılcı üslûbu ile CEBEÇİ’nin kaleme aldığı bu kitabı, su içer gibi hazla okuyacaksınız.

Sadece ölümsüz şair **Abdullah TUKAY**’ı tanımakla kalmayacaksınız. O’nun eserlerini şimdilerde yaşatan ve **Türkiye’de** üç değerli eser yayımlanmış olup büyük yazar **Renat MUHAMMEDİ**, şair **Ahmet ADİL’i**, değerli devlet adamı, hatip, ressam-şair **Rinat HARİS’i** ve **Süyüm BİKE** gibi **Tatarlar**’ın efsanevî kadın kahramanını, tarihe malolmuş nice **Tatar-Türk** büyüğünü tanıyacaksınız. Dolayısı ile de değinilmiş olsa; **Türk Dil’i**’nin kutsiyetini, kardeş ülkeler arasındaki kültür birliğinin önemini ve bunlara ilişkin bazı konuları ilgiyle okuyacaksınız.

Dilâver CEBEÇİ’nin bu yeni eserini umarım sizler de çok beğeneceksiniz.

Ayhan İNAL

TATARİSTAN CUMHURBAŞKANI

Mintimer ŞAYMİEV

Ravil Bey - Dillâver ÇEBECİ - Rînat MUHAMMEDİ

Süyüm Bika'nin Temsili Resmi

Milli Kiyafetleri Tatar Gençleri

Kazan'da Ecim Camii Minaresi

TATARİSTAN

Bu günkü Tatarların ataları olan Bulgarlar yüzyıllar evvel kendi devletlerini kurmuşlardır. XII-XIII yüzyıllarda İdil (Volga) nehrinin kenarlarında önce Büyük Bulgar sonra da Altın Orda (1241-1502) kuruldu.

Kazan Hanlığı kurulduktan sonra, Kazan şehrinin ve Kazan devletinin işgaline kadar (1552) Kazan ile Moskova arasında savaşlar aralıksız devam etmiştir. Bu savaşların çoğu, Moskova'nın sömürgecilik niyetiyle yaptığı savaşlardır. Ruslar, Kazan'ı işgal ederek, Sibiry ve Uzak Doğu'ya yol açmak istiyordu. Kazan; Rusların bu isteğine büyük bir mani teşkil ediyordu. Bundan dolayı XV-XVI. Yüzyılda Moskova devleti daimi şekilde Kazan devletine saldırılarda bulunmuştur. 1461-1552 yılları arasında Rus devleti, Kazan şehri ve topraklarına 25'ten fazla darbe seferleri yapmış, çoğunluğu Ruslar'ın Kazan'ı işgal etmeleri ile sonuçlanmıştır.

1920 senesinde Tataristan Muhtar Cumhuriyeti kurulmuşsa da, bu cumhuriyet sözde muhtardı. Gerçekte Tataristan Rusya'nın mıntıkası olacak hukuksuz bir bölge idi. Tataristan'ın bağımsız bir devlet olması 1990 yılında gerçekleşmiştir.

Tataristan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı bütün Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığıdır. Tatar Türkleri'nin yükselme devri komünist inkılâbına kadar sürmüştür. Bu zamana kadar Tatar halkı bir çok cami, medrese, mektep ve fabrika kurmuş-

tur. Bir çok dergi, gazete yayınlanmaktaydı. Rusya'nın en büyük şehirleri olan Kazan, Orenburg, Astrahan vb de Tatar tiyatroları faaliyet göstermekteydi. Tatar halkının hayat düzeyi oldukça yüksekti. Halkın içinden sanatçılar, bilginler, din adamları, ziraatçiler ve işçiler yetişti. Ancak inkılabtan sonra bazıları hepsi kayboldu. Komünistlerin hakimiyeti zamanında 14.000 cami yıkıldı. Bütün aydınlar, yazarlar, imamlar, muallimler ve milli şuurlu insanlar Sibiry'a ve Uzak Doğu'ya sürüldü, kurşuna tutuldu ve onların bazıları yabancı devletlere kaçmak zorunda kaldı. Büyük şahsiyetler arasında Yusuf Akçora, Zeki Velidi Togan, Akdes Nimet Kurat, Reşit Rahmeti Arat, Zübeyir Koşay, Ayaz İshaki, Saadet Çağatay vb gibi birçok aydınımız Türkiye'ye kaçarak çok değerli ve önemli işler yapmışlardır.

Tatarların sayısı tam olarak belli değildir. Çünkü Rus istihbaratı, bu konuda yalan bilgi vermektedir. Resmi bilgilere göre Tatarların nüfusu yaklaşık 7 milyon gösterilmektedir. Gerçekte ise Tatarların nüfusu yaklaşık 20 milyon kadardır.

Bütün Tatar nüfusunun % 25'i Tataristan sınırları içinde, diğerleri yani % 75'i ise Tataristan dışında yaşasalar da, yaşadıkları bu yerler yine kendilerine ait tarihî vatanlardır. (Sibiry, Kırım, Astrahan, Ural boyları...)

Tataristan çok verimli ve zengin topraklara sahip (68.000 km²) bir devlettir. Başkurdistan, Çuvaşistan, Udmurtistan ve Mari-El sınırdaştır. Tataristan'ın en büyük şehirleri arasında Kazan (1.200.000 nüfuslu), Çallı (500.000 nüfuslu), Tüben, Kama, Elmet, Alabuga ve Zey gelir.

Tataristan sınırları içindeki en büyük nehirleri İdil (Volga), Çulman (Kama), Agidil (Beğan İdil), Zey, Minzek, Nukrat'tır.

Tataristanda kara iklimi hüküm sürmektedir. Kışları çok uzun ve soğuk geçer.

Tataristan'da hayvancılık, ziraatçılık, arıcılık, balıkçılık ve avcılık yapılmaktadır. Kurt, tilki, tavşan, muş hayvanları, su

samuru, yaban horozu, çalı tavuğu, kartal, baykuş ve soyga vb. hayvan ve kuş türleri yaşamaktadır.

Tataristan'ın en önemli zenginliği petroldür. 1952 senesinden 1990 senesine kadar 2.500.000.000 ton petrol Rusya'ya ve komünist devletlere verilmiştir. Bu gün Tataristan'da bir sene içinde 50.000 ton petrol çıkarılmaktadır. Ancak, Tataristan bu petrole sahip çıkamamaktadır. Çünkü Moskova, bu petrolü kendi zenginliği olarak görmektedir.

Tataristan'da ağır sanayi, hafif endüstri, kamyon, araba ve uçak imalatı çok ilerlemiştir. Tataristan'da bu gün 18 enstitü ve devlet üniversitesi bulunmaktadır. Ayrıca 10'u bulan profesyonel tiyatro vardır. Sanat enstitüleri, konservatuar, tiyatro okulu, ressamlar enstitüsüne ait edebi ve içtimai dergi ve gazeteler yayınlanmaktadır.

Bu gün Tataristan'da milli hareket partileri ve teşkilatları çalışmaktadırlar. Bunların en önemlileri şunlardır: Tatar İçtimai Merkezi (TİM), İttifak Partisi, İslam Partisi, Demokrat Partisi, Mercani Cemiyeti, Bulgar-el Cedid Teşkilatı, Azatlık Tatar Gençleri Teşkilatı...

MEN KAZANGA BARAMEN
(TAT ARIŞTAN SEYAHATİ NOTLARI)
1. Bölüm

MEN KAZANGA TÜŞERMEN*
“SELAM HAZİNELİ KAZAN”

*“Hazineî Kazan” dı kâfir aldı diyorlar
Ben nasıl dayanayım.*

Uçakla yaklaşık 3,5 saat süren yolculuk boyunca çok eski bir Tatar manzumesini adetâ vird-i zeban etmiştim:

*“Narik ulu Şora men
Men Kazanga baramen
Men Kazanga barganşa
Kan cavmasın kar cavsın
Men Kazanga barganson
Kar cavmasın kan cavsın “*

Kırk yıl evvel ezberlediğim bu manzume, Kazan şehrinin Ruslar tarafından işgali üzerine, orayı geri almaya giden SORA BATıR (ÇORA BATUR) HAN tarafından söylenmiş. Zâten İstanbul’da yağmurlu bir 23 Nisan günü uçağın merdivenlerine

* Ben Kazana iniyorum demektir. Seyahat notlarına ad olarak verdiğim “Men Kazanga Baramen” cümlesi de “Ben Kazana gidiyorum” mânâsına gelir

adım attığımda önce besmele çekmiş, sonra da “Men Kazanga baramen” diye mırıldanmışım.

Kazan hava alanına indiğimizde bu mısrayı değiştirerek “Men Kazanga tüşermen” diye kendi kendime yârenlik etmiş-tim. Yanımda olgun, kültürlü, mefkure sahibi ve tam bir Türk hanımefendisi olan AYŞE YILMAZ var. O olmasaydı ben neyler-dim? Benim gibi Rusça bilmeyen bir insan, Türkçe veya İngilizce bilenlerin çok nâdir bulunduğu Tatar gümrüğünde derdini nasıl anlatırdı? Bereket yanımda Ayşe hanım var. Birçok zorluğu onun rehberliğinde suhuletle aştım.

Eşyamız çok. Ayşe Hanım, Kazan ve Çallı’daki Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı’nın buralardaki vazgeçilmez temsilcisi ola-rak, okullara Türkiye’den birçok ağır yük götürüyor. Büyük ku-tuların veya sandıkların içinde çeşitli gıda maddeleri olduğu-nu sanıyorum. Bunları gümrükten çıkarmak çok zaman alacağıa benziyor. Ben bu endişede iken, gümrüğün diğer tarafından sert tavırları ile bende oranın âmiri veya çok önemli bir devlet ada-mı intibasını bırakan, orta boylu, iri başlı bir Tatar zuhûr ederek, “Dilâver Cebeci kim?”, diye sesleniyor. Kendi kendime çattık be-laya diyorum. Şimdi, “Arkadaş, sen bu sınırdan giremezsin, çün-kü iflah olmaz bir Türk milliyetçisi imişsin, bir zamanlar;

*Altaylar’da ateş kanlı börüler
At üstünde doğup ölen çeriler
Bir bilseniz, deli gönül ne diler
Tanrı dağın çevresini sarın ha!*

Nâmertlere, zâlimlere urun hâ! diye şiir yazmışsın; Ülkücüler de ezberlemiş, her yerde söylüyormuşlar. Yâni sen tehlikeli adamsın, onun için seni geri gönderiyoruz” şeklinde bir açıklama ile beni almayacaklar. Bu abûs yüzlü adamın hâlinden anlaşılan bu, diye endişeleniyorum.

Fakat düşündüğüm gibi olmuyor. Adam yine bir komutan edası ile sağ elini ileri uzatıp kendine doğru bir kavis hareketi ile, “Getir eşyalarını” diyor. Biz hemen Ayşe Hanım’la hummalı bir faaliyete geçip, saatlerce beklemekten kurtulma hissinin verdiği gayret ile, o kadar eşyayı kuyrukta bekleyenlerin hayret ve gıpta dolu nazarları arasında diğer tarafa taşıyoruz. Çok kısa süren bir iki işlemten sonra dışarı çıkıyoruz.

Eee kolay mı? Bu güne bu gün Tataristan Yazarlar Birliği’nin Başkanı RÎNAT MUHAMMEDÎ’nin misafiriyiz. Ve Turan Hocası tarafından bu diyara yollanmışız. Bize böyle kolaylık sağlama-ları gerekli değil mi? Böyle kendi kendime böbürlenirken, bir yıl önce buraya ABDULLAH TUKAY’ı anma törenlerine iştirak maksadı ile yine Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından gönderilen değerli ağabeğim usta şair AYHAN ÎNAL’ın bir fotoğ-rafa parmağını basa basa. “Bak, bu şâir Ahmet Âdil. Bununla mutlaka tanışmalısın” diye tembih ettiği bir suret geldi aklıma: Bizi gümrükten aşırın adam! Sen Ahmet Âdil misin diye hayret-le sorduğumda, tatlı bir tebessümle, “Evet” dedi. Birden Bizim Nedim’in bir beğti geldi dilimin ucuna:

*“Bir nihanice tebessüm de mi sığmaz
Billah dehenin tâ o kadar teng midir?”*

Ahmet Âdil’in dehenine meğer ne tebessümler sığarmış!

Sonraları çok iyi dost olduğumuz bu mert Türk Milliyetçisi, Türkiye Türkçesi’ni de iyi konuşan dopdolu bir şâir. Beni Rusların Mercedesi kabul edilen bir Volga’ya bindiriyor. Şehir merkezine hareket ediyorum. Ayşe Hanım da Kazan’daki Türk Dünyası Merkezi müdürü İlyas Topsakal’ın getirdiği bir minibüs-e eşyayı koyup hareket ediyorlar.

Yüksek olmayan muhkem taş binaların süslediği geniş cad-delerden geçerek iki katlı eski bir binanın önünde duruyoruz. Burası Tataristan Yazarlar Birliği’nin merkezi imiş. Birinci kat-

ta, başkanlık odasının önünde bizi ikinci başkan Danil karşılıyor. Önce güç anlaşıyoruz. Danil Sâlihoğlu saf bir Tatar Türkçesi kullanıyor. Biraz sonra ortak kelimelerimizi yakalamaya ve onu anlamaya başlıyorum.

RİNAT MUHAMMEDİ

Tataristan Yazarlar Birliği Başkanı, milletvekili ve hatırı sayılır bir yazar olan Rinat Muhammedi iki metreye yakın boyu ve endâmı ile bir Altun-Orda celâsunu gibi. Sovyet meclisinde de bulunmuş, bizim Ötüken neşriyat tarafından, “Rusyada Demokrasi” isimli bir kitabı yayınlanmış; ağır başlı, güven veren bir dost. Bir hafta boyunca beraber olacağımız bu sâdık arkadaş, beni Kazan’ın en güzel oteli olan Tataristan Konakhanası’nın 13. katına yerleştiriyor. Otel gerçekten güzel. Her şey Batı ölçülerine göre düzenlenmiş. Memnunum. Söylendiğine göre Kazan’ın yegâne modern oteli imiş. Fakat bir süre önce Türkiye’den gelen Türk inşaatçılar bunu aşan bir otel inşa etmişler.

Rinat Beğ, yerinde ve gereği kadar konuşan, daha önce tanımış olduğum mes’lesi ve dâvası olan önemli liderler gibi her hâl ve şartta kafasının içi meşgul, dış dünya ile iç âlemine aynı anda bakabilen bir insan. Tataristan’da hatırı sayılır bir yazar. Volga’sını adeta bana tahsis etti. Şoförü Aleks, gece gündüz bizi oradan oraya taşıdı. Aleks’in adına bakarak onu Rus zannetmeyin. Saf ve temiz kalmış bir Tatar Türk’ü. Bende vazifesinden başka bir şey düşünmeyen bir insan intibai bıraktı.

Yazarlar Birliği’nin hemen karşısında işletme hakkı birliğe ait, bir şirin aşevi var. Üstünde yazılı değil ama, SARMAN diye isimlendirmişler. Kapısında birkaç baş köpek yavrusu var. Bu köpek yavrularına Kazan’da “Sarman” deniyormuş. Bizim Anadolu’da umumiyetle kedilere bu isim takılır. Rinat Beğ ile her fırsatta burada yemek yiyoruz. Sofraya oturur oturmaz önce vot-

ka getiriyorlar. Bir gün Ahmet Adil'e yemek sırasında votkanın fiyatını sormuştum; tahmin ettiğim gibi ekmekten daha ucuz olduğunu öğrendim. İçki içmemekteki ısrar ve kararlılığımı bir türlü anlayamıyorlar. Her seferinde minik bir bardağa konulan votkayı mâden suyu ile dolu başka bir bardağa dökerek kendimi savunuyorum.

Bu kurnazlığımı bazan anlıyorlar, bazan anlamazlıktan geliyorlar. Bir hafta boyunca hiç su içmedim. Burada tabii maden suyundan başka bir su görünmüyor ortalarda. “Sarman”da en sevdiğim yiyecek İdil Nehri’nin “Sulak” isimli balığı oldu. “Kazı” (At eti)’yi da beğendim. Rinat Muhammedi daha önce televizyonda çalışmış. Bir gün beni eski çalıştığı binaya götürdü. Çok kısa süren bir programda, “Ne Mutlu Türküm Diyene” isimli şiirimi okudum. Beni yahut Türkiye Türkçesi’ni en iyi anlayan iki kişiden birisi de Rinat Beğ (Diğeri de Ahmet Âdil) Aynı zamanda Türkiye Türkçesini benim onu kolaylıkla anlayabileceğim ölçüde kolaylıkla konuşuyor. Beni bütün dostlarıyla tanıştırmaya gayret ediyor ve hakkımda çok sitâyişkâr ifâdeler kullanıyor. Benim değerim hakkındaki en önemli mehâzı, “Prof. Dr. Turan Yazgan. Çok yerde beni takdim ederken, “Turan Hoca bana dedi ki” ibaresiyle başlayıp benim çok mühim bir Türk şâiri olduğumu söylüyor. Her merasimde beni ileri çıkarma gayreti içinde olan bu gerçek dost ile, iki hafta sonra İstanbul’da tekrar görüşme fırsatı buldum. Rinat Beğ, sık sık beraber olduğumuz öğle veya akşam yemeklerinde bazan benim domuz eti ihtimali karşısındaki endişemi anlayarak “Şunu ye, bunu yeme!” gibi ikazlarla rehberlik ediyor, bazan da bu titizliğimi anlamazlıktan geliyordu. Kim bilir, belki de unutuyordu. İtiraf edeyim ki onun bu gibi ikazları ile domuz eti yemekten kurtulmuşumdur. Dönüşümüzden bir gün evvel, Yazarlar Biri iği’ndeki odasında telefonla sağa sola ta’limat vererek benim için “Kımız” aradı ama, bulamadı. Hayatımda adını ilk defa duyduğum “Eşi Bal”ı o gün orada tat-

tım: Büyükçe bir pet şişe içinde kehribar renkli bir mâi getirdi. Balın tahammürü yolu ile yapıldığını sonra öğrendim. Büyükçe bir porselen çay fincanına bu mâiden doldurarak bana ikram etti ve son derece faydalı olduğunu söyledi. “İnsanı bir tuhaf yapar” dedi. Daha fazla içmek doğru olmazmış. Gerçekten, beni bir hoş yaptı. Yunus’un,

“Esridi Yûnusun canı

Yoldayım illerim kanı” mısralarını mırıldanmaya başladım. Rinat Beğ farkında değil. Esrimek böyle mi oluyor bilmiyorum. “Sarman’da sofradayız. Rinat Beğ. “Dün sıkıntılı bir gündü, çok içtim” diyor ve ilk defa sofraya içki istemiyor. Buna en çok ben seviniyorum.

Tatar Türkleri’nin millî şuurları, cana yakınlıkları ve konuk-severlikleri devam ediyor. Fakat uzun yıllar süren Rus baskısı ve hakimiyeti bazı kültür kalelerinde rahneler açmış. Rinat Beğ bana, Türkiye’de zînânın nasıl karşılandığını soruyor. Ben ekseriyetle ölümle sonuçlandığı söylüyorum. Hayretler içinde dinliyor. Ona bir Orta Anadolu türküsünden iki mısra okuyorum:

“Geldi geçti bilmem kimin gelini

Sorsam öldürürler, sormasan öldüm.”

Sessiz dinliyor. Kanaatimi yüz ifadelerinden anlayamıyorum. Ancak, hayret ettiğine eminim. Belki de içinden, Türk ailesinin en önemli özelliği ve gücü iffet değil midir? Böyle olmasında bir gariplik yok diye düşünüyordur.

Kazan 'da Abdullah Tukay'ın heykeli

Tataristan'lı Şair Ahmet Adil, Kazan Limanı'nda.

Tatarıstan Yazarlar Birliğı Başkanı Rinat Muxamedov.

Tatarıstan Konakhane Otelinin 13. Katından Kazan'ın görünümü

*Kaza'da A. Tıkay Müzesi.
Bu binada 19. YY. 'da Şeyh Şamil'in oğulları kalmış.*

Kaza'da Azim Camii

MEN KAZANGA BARAMEN
(TATARİSTAN SEYAHATİ NOTLARI)
“TATARİSTAN KONAKHANESİ”
2. BÖLÜM

*“Bu dünya içinde Cenâb-ı Allâh bu
İdil Nehri gibi büyük bir nehir yaratmamıştır.
Bâzı yeri kırk mil, bâzı dar boğazları otuz mildir...”*
Evfiya ÇELEBİ

Akşam yaklaşırken Rinat Beğ’in volgası ile Kazan’ın ma-
mur bir meydanında bulunan onüç katlı bir otele geldik.
Otelin alnında kocaman Kiril harfleri ile bir isim yazılı. İlk ba-
kışta okuyamıyorum. Ruslar’ın her etnik zümreye dayattığı ve
hiç sevmediğim için öğrenme ihtiyacı duymadığım bu alfabe-
nin bazı harflerini mecburen öğreniyorum. Burada Tataristan
Konakhane’nin yazılıymış. Türkiye’de “Otel” bile alaturka adde-
dilererek “Hotel” şekline dönüştürülmüş iken bu yerlerin Rus kül-
tür hakimiyetindeki Tataristan’daki Türkçe tesmiye edilmesine
fazla şaşırmadım ama, üzüldüm. İçime Anadolu’da Türkçenin
uğradığı ihmal ve ihanetin sızısı düştü. Sanki gizli bir güç, bin
yıldan fazla bir zamandan beri çeşitli mecralardan aka aka, ge-
lişe gelişe teşekkül etmiş, Türkçeyi yok edecek İngilizce konu-
şmamıza sağlamaya çalışıyor. Bu durumu görüp anlayabilen ay-
dın o kadar az sayıda ki...

Otelin üçüncü katındaki odama girer girmez ilk işim pencereden şehrin umumî görünüşüne bakmak oldu. Otel girişinin tam karşısındaki meydanı görüyordum. Eski model tramvaylar gidip geliyor. Karşımda İstanbul'da da zaman zaman benzerlerine rastladığım 19.yüzyıl çizgileri taşıyan birçok bina uzanıyor. Birkaç tipik Kazan kulesi ve bizim Ankara'daki "Gökdelen"imize benzer bir bina hemen göze çarpan yapılar. Kazan'da çok katlı bina o kadar fazla değil. Meydanlar, caddeler geniş. Bir haftaya yakın bir zaman seyrettiğim bu manzaranın fotoğrafını çektim. Şu anda da seyrettiğim güzel bir fotoğraf oldu. Burada önce kibleyi tayine çalışıyorum. Güneşin nerden battığını bir türlü hatırlayamadım. Sabah olunca, güneşin doğduğu yönü soluma almak suretiyle kibleyi tayin edebilirim ama, şimdi sabahtan beri kılamadığım namazları kılmam gerekiyor. Daha önce Usküp'te böyle bir durumla karşıkarşıya gelmişim. O zaman yanımda Özdemir ağabey vardı. "Ve lillahi meşriku ve'l mağribu feyenemâ tevellü fesemme vechillah. İnnallahe vasiun alim"* ayetini okuyarak bir tarafa dönmüş ve "Kible burası" demişti. Sonra tam isabet ettiğini anlamıştık.

Odanın içinde gezinerek kible aramaya başladım. Ayeti tam olarak hatırlayamıyordum ama, mânâsını içimden geçiriyordum. Nihayet yatağımın baş tarafındaki köşeye bir ünsiyet peydahlandı ve orayı kible kabul ederek namaz kıldım. Ertesi gün, güneşe göre yaptığım hesap sonunda kible hususunda isabetli bir tahmin yaptığımı anladım.

Saat dokuzda Ahmet Âdil Beğ beni telefonla aradı. Biraz sonra da gelip aldı. O sırada otelin kahvaltı salonunda çay içiyordum. Burada zeytin yok. Bir yıl evvel Hollanda'da çektiğim zeytin mahrumiyeti aklıma geliyor. Bir kahvaltının zeytinsiz ne kadar yavan olduğunu ancak bu durumlarda anlıyorsunuz.

* Bakara Suresinin, 115. âyetidir. "Doğu da batı da Allah'ındır: nereye dönersem Allah'ın yönü orasıdır; doğrusu Allah her yeri kaplar ve her şeyi bilir" demektir.

Ahmet Âdil artık dün gümrükde karşılaştığım abus adam değil. Kırk yıllık dost gibi geziyoruz. Rinat Muhammedi'nin volgası ile beni gezdirmeye me'mûr edilmiş olduğunu seziyorum. Hava biraz soğuk ama, pırıl pırıl güneşli. Kazan şehrinin cadeleri, sokakları kim bilir kaç aydan beri öyle duran, topraktan fark edilemeyecek derecede ona karışmış ve sertleşmiş buzlarla örtülü. Bâzı yerlerde kadınlı erkekli gruplar, Komünizm Dönemi'nden kalma bir iş ahlakına uygun tempo içinde buzları kırıp ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Bu çalışma temposu ile işi kaç günde bitirebileceklerini hesaplamaya uğraşıyorum. Daha sonra hakkında çok şey yazacak olduğum Abdullah Tukay'ın gördüğüm ilk heykeli kaldığım oteli yakınlarında. Birkaç cihetten fotoğrafını çekiyorum. Kazan'da örneklerine çok tesadüf edilen 19. Yüzyıl binalarından birinin önünden geçerken Ahmet Âdil, "Bu bina Tukay Müzesi" diyor. Arabadan inip fotoğrafını çekiyorum. İçini gezme imkânı bulamıyorum. Ahmet Âdil'in verdiği bilgilere göre, Kafkas kartalı Şeyh Şâmil'in oğulları burada oturmuşlar.

Kazan'da beni heyecanlandıran, merakımı celb eden, hissiyatımı hamâsî ve tarihi bir mecrâyâ döken en önemli görüntü İdil nehrinin donmuş hâli oldu. Dostum Ahmet Âdil, beni Kazan'ın limanına götürdü. İdil'in donmuş halini ilk defa buradan seyrettim. Bir çok tekne hareketsiz buzların çözüleceği günü bekliyordu. İdil'i bu denli geniş bilmezdim. İki kıyısı arasındaki mesafenin yedi kilometreye kadar çıktığı yerler varmış.

Daha sonraki günlerde İdil'in beni şaşırtacak ölçüde geniş kollarına rastladım. Evliya Çelebi'nin deyiimi ile "Enguşt berdehen-i hayret" oldum. Yâni hayretten parmağım ağızımda kaldı..

Tâ çocukluk yıllarından beri, İdil, Tuna, Volga, Sakarya, Orhun, Selenga nehirleri bende Türk kahramanlığı ve coğrafyası ile alâkalı çağrışımlar yapar. Kim bilir içinde "İdil" geçen kaç hamâsî şiir okumuşumdur. Burada merhum Arif Nihat Asya'nın

“Ağıt” şiiri aklıma geliyor. Sonunda Türk dilinin zenginliğini, büyüklüğünü ve gücünü anlatırken,

*“Ben ki ateşle konuşturdum,
selfe konuşturdum.
İdil’le
Tuna’yla,
Nil’e konuşturdum.
“Sangaryos’u “Sakarya” yapan,
“İkonyum”u “Konya”yapan
Dille konuşturdum”*

diyor.

Ahmet Âdil’e bir cami görmek istediğimi söylüyorum. İnsanın estetik anlayışı, duyguları ve terbiyesi ile yaşadığı fizikî çevre arasında çok yakın da bir münâsebet vardır. Minareler ve kubbelerle süslü Anadolu şehirlerinde büyümüş bir insan olarak gözlerim bunları arıyor. Daha önce de bulunduğum yabancı ülkelerde de hep minare aramışımdır. Minare böyle yerlerde binlerce asık suratlı adamın içinde gülen ve bu hâli ile “Benden emin olabilirsin” diyen bir inütebessim kimse gibidir. Sizi rahatlatır. Minarenin ekmek gibi, su gibi bir ihtiyaç olduğunu buralarda hissediyorum. Müslüman kimliğinin en bariz alâmeti: Minare. Hattâ biçimine ve mimari husûsiyetine göre Türk kimliğini de temsîl edebilir. Târih boyunca, bir çok savaş sonrasında düşen şehirlerimizde yok edilmek istenen en mühim görüntü minaredir. Biz de feth ettiğimiz Hıristiyan şehirlerinin görüntülerini kiliselere minare eklemek suretiyle değiştirmişizdir.

Ahmet Âdil beni, çok süslü, mîmârisi değişik bir camiye götürüyor. Hayranlıkla seyrediyorum. Bu gün Cuma namazını burada kılarım diye düşünüyorum ama, buna fırsat bulamadım. O yüzden içine girmiyorum. Azim Cami adıyla biliniyormuş. Saat onotuz suları idi, etrafında kimseye rastlamadım.

Yazarımız D. Cebeci Tatar kardeşlerimizle Tukoy Karloy'da müze önünde

Tataristan Yazıcılar Birliği Sekreteri Rallime Hanım

*D. Cebeei, Arca şehrinde öğrencilerle, Sol başta: Kızan Türk Dünyası
Merkezî Müdürü İlyas Topsakal*

Arca şehrinde, D. Cebeei, özel kıyafetli Tatar kızları ile

MEN KAZANGA BARAMEN (Tataristan Seyahati Notları) 3. Bölüm

AAH SÜYÜM BİKE

“1551 senesi alçaklık aptallığı yendi”

Süyüm BİKE

Ahmet Âdil Beğ'e, Süyüm Bike Minâresi'ni görmek istediği-
mi söylüyorum. Birazdan yine geniş ve iki yanında eski fa-
kat sağlam evler olan caddelerden geçerek bir meydana ulaşıyo-
ruz. Eski Kazan'ın sûr kalıntıları üzerine bina edilmiş bâzı ya-
pılarla meydanın sol tarafına hâkim bir heykel dikkatimi çeki-
yor. Ahmet Âdil, “Musa Celil Heykeli” diyor. Bir kaya üzerinde
bacaklarında sarılmış dikenli telleri koparmaya çalışan yarı çıp-
lak bir yiğit. Onun 8-10 metre arkasında, takriben iki metre bo-
yunda, beş metre eninde inşâ edilmiş bir duvar var. Bu duvara
rapt edilmiş 11 adet rölyef göze çarpıyor. Yâni pirinçten yapılmış
kabartma portre. Bunlar da Mûsâ Celil'in arkadaşları. Hepsisi de
Tatar edip ve şâirleri imiş. İkinci Dünya Harb'i'nde Almanlar'a
esir düşerek öldürülmüşler. 26 Nisan'da burada da bir tören dü-
zenlendi ve ona iştirak ettim. Burada İkinci Dünyâ Harb'i'nde
ölen Türkler'e hürriyet kahramanı nazarı ile bakıyorlar. Çok me-
rak ettiğim Süyüm Bike Minaresi buraya yakın; fotoğrafını çek-
mek için sabırsızlanıyorum. “Süyüm” bizdeki “Sevim’in karşılı-
ğı, “Bike” ise “kraliçe” demek olup, “big” şeklinde telaffuz edilen

“beg” in müennesi (dişisi). Ben bu ismi eskiden biliyorum. Çok genç yaşımdan beri Türk dünyası ile ilgilenirim. Onların devletsiz bayraksız kalmalarının hüznünü yıllarca yaşadım. Orta Asya Türk dünyasının tarihindeki önemli olayları biliyorum. Hattâ Doğu Türkistan kahramanı Osman Batur İslâmbay’ın kızı Azapay benim biricik kızıma isim olmuştur. Üsküdar Kız Lisesinde çalıştığım yıllarda bu okula bir marş yazmıştım. İçinde şöyle bir mısra vardı: “Bu ses Süyüm Bike’nin Nene Hâtun’un sesi.” O günlerde öğrencilerim ve mesâi arkadaşlarım bana Süyüm Bike’nin kim olduğunu sorup durmuşlardı da uzun uzun anlatmıştım.

Târimimiz farklı yönleri ile kahraman olmuş kadınlarla doludur. Kimisi savaşıarak, kimisi büyük liderlerin arkasında durarak, kimisi cihangirler doğurarak, kimisi sabrı ile, kimisi şefkati ile kimisi bilgisi ile kahraman yüzlerce Türk hanımı... Nene Hâtûn, 93 Harbinin; Kara Fatma, Türk İstiklâl Savaşı’nın kahramanıdır. Süyüm Bike de 16.yüzyılda Kazan’daki Tatar Türklüğü için kendisini feda etmiş bir kadındır. Ölümü Kazan’ın askerî ricalini ve ileri gelen bir çok beği utandırarak kendisine getirmiştir. Süyüm Bike onlara vatan için ölmeyi öğreten kadındır. Şimdi Türk dünyası kahraman kadınlara ne kadar muhtaç.

Eski Türk sosyal hayâtında kadınlara çok önem verilirdi. Bu Türk-Tatar geleneğinde daha büyük bir önem taşıyordu. 14. yüzyılda Kırım Altun Orda sarayını gezen ünlü seyyah İbni Batûta, “Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşırtan tutumlardan birisi de buradaki erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden daha üstün sayılırlar” diyor. Bu günkü Türk âleminde kadının bu derece i’tibarlı olduğunu söylemek mümkün değil. Hele Türkiye’de, özellikle şehir hayâtında okumuş-yazmış insanlar arasında kadın köydekenden daha az i’tibarlıdır. Bunun dinle alâkası olduğunu sanmıyorum. Bu bir yozlaşma, medeniyet bozulması ve anomi hâlinin sonucudur. Türklerin bin yıllık dîni olan İslâm da

bu süreç içinde yozlaştırılmıştır. Vatana dönerken uçakta sohbet ettiğim Menekşe hanımın, “Tataristan’da erkekler hanımlara hiç değer vermez” sözü halâ kulaklarımda çınlıyor.

Süyüm Bike’nin yaptırdığı Han Mescidi’nin ayakta kalmış tek unsuru olan, kule ile minare arası âbidevî yapının fotoğrafını çekerken bunları düşünüyorum. Beni her cihetten saran hüznün dolu düşünceler. Bu hayâl âleminden bir türlü sıyrılamıyorum: Süyüm Bike’nin vefatından sonra gururları kırılan Kazan beğleri vicdanlarındaki nedâmet hissiyatının telâfisini için Ruslar’la savaşa girişmişler ve bunun sonucunda Kazan’da sâdece Süyüm Bike Minaresi kalmıştır. O yiğit kadının ifâdesi ile “1551 senesi alçaklık aptallığı yendi.”

Dönüş yolculuğumda uçakta arkadaşlık yaptığım, İstanbul-Kazan arasında bavul ticareti ile meşgul Menekşe Hanım, eşimi sevip sevmediğimi soruyor ve fotoğrafını görmek istiyor. İngilizce de bilen bu kadınla, biraz Tatar Türkçesi, biraz Anadolu Türkçesi, biraz da İngilizce kullanarak mükemmel anlaşıyoruz. 23 Nisan günü İstanbul’dan hareket ettiğimde, bindiğim uçakta ancak birkaç erkeğe rastlayabilmişim. Çoğunluk kadındı. Hemen hemen hepsi de Lâleli pazarından dolu bavullarla dönüyordu. Dönüş yolculuğunda da uçakta birçok kadın vardı. Bunlar da boş bavullarla Lâleli pazarına gidiyorlardı. Sonradan öğrendim ki Tataristan nüfusunun % 70’i kadınmış. Eski devirlerde, “Hazindi Kazan” namı ile meşhur bu şehir halkı ticarî dehâsı ile de namlı imiş. Öyle sanıyorum ki Kazan şehrinin ticarî faaliyetleri içinde bu Lâleli pazarını su yolu etmiş kadınların büyük bir payı var.

Süyüm Bike’nin minaresi önünde, bir kaza neticesinde ölen Safa Girây’ı düşünüyorum. Bu asıl kadının kocası öldükten sonra Ruslar Tatarlar’a galebe çalmışlar. Liderin ne derece önemli olduğunu gösteren ibretli hâdise. Güzel ve eşkin atlarıyla, sür’atli hareketleriyle, yaman savaşçılıklarıyla ünlü Tatar orduları lidersiz kalınca Kazan çok kötü günler yaşamış. İdil nehrinin insa-

nı ürküten genişliğine bakarken kendimi şuurumun akışına bırakıyorum:

*“Râyete meyl ederiz, kaamet-i dîl-cû yerine
Tuğâ dîl bağlamışız kâkûl-i hoş-bû yerine
Heves-i tir ü keman çıkmadı dîlden asla
Nâvek-i gamze-i dîl-dûz ile ebru yerine*

.....

*olmuşuz cân ile bîllah Gazâyı teşne
içeriz düşmen-i dinin kanını su yerine”*

Gazâyî mahlâsi ile şiirler yazan Gâzî Giray Han'ın bu ünlü gazelinin bütün beğitleri tuğlarını ve bayraklarını rüzgarlara vermiş, ikiye bölünmüş, “Atım eşkin bolubtur-Sefer yollarında coşkun bolubtur” diyerek ılgar eden Tatar süvariler gibi hafızamın tozlu yollarından geçip gidiyor. Osmanlı'nın gerçek bir medeniyet meydana getirmiş olduğunu düşünüyorum. Şu mısralardaki Osmanlı Türkçesi, Kırım'dan, Kazak bozkırlarına, Bakü'den, Manastır'a, Kazan'dan, Bağdat'a kadar hâkim bir Türkçe idi. Bu gün Türk aydınları arasında Cumhuriyeti tebcil etmenin yegâne şartı imiş gibi Osmanlıya sövmek modası vardır. Bolşevik artıklarına ve “etnik Özürlü”lere bir diyeceğimiz yoktur. Çünkü ideolojilerinin ve soylarının gereğini yapıyorlar. Fakat 18.yüzyıla kadar yeryüzünde bu günkü mânâda bir milliyetçilik olmadığı halde, günümüzün zihniyeti ile beşyüz yıl evvelini yargılayan ve Osmanlı'nın niçin böyle bir milliyetçilik yapmadığına hayıflanan, böylece her fırsatta onu suçlayan tuhaf milliyetçiler de mevcut. İşte bunlara söylenecek çok söz vardır.

Tatarlar, Osmanlı otoritesinin güçlü olduğu yıllarda Rus'a adım attırmıyordu. 17.yüzyıl ortalarında bile böyledir. Dördüncü Mehmet Giray, Bahadır Giray gibi hanlarla samîmî olan ve kendisinin bunların soyundan geldiğine inanan Türk-Osmanlı dehâsi Evliya Çelebi, 1642 yılında Azak'ın kurtulması seferi sırasında Bahâdır Giray'ın, yetmiş bin atlı ile Rusya içlerine akın

verip, kırkbeşbin tutsak ikiyüzbin at ve sayısız ganimetle döndüğünü söylüyor.

*"Yetmişbin var kara postal giyecek
Seksenbin var Allah Allah diyecek
Doksanbin var tatlı cana kıyacak
Yüzbin de Tatar Handan geliyor"*

diyen Karacaoğlu Osmanlı savaş makinesi içindeki Tatar gücünü ne güzel ortaya koymuş.

Osmanlı, gerçekten Türklüğün çok önemli bir kolu olan Tatar kuvvetini Devlet-i ebed -müddet adına ne güzel kendisiyle bütünleş-tirmiş ve kullanabilmiştir.

Ahmet Âdil'in Tataristan Devlet Başkanlığı Sarayını işaret etmesiyle bu hayâl âleminden sıyrılıyorum. Karşımda güzel açık yeşil rengin hâkim olduğu bir bina var. Devlet Başkanı Mintemir Şeymiyev burada oturuyormuş. Binanın girişindeki yüksek parmaklıklar arkasında bekleyen nöbetçiden izin alarak sarayın fotoğrafının çekiyorum.

Devlet Başkanı Mintemir Şaimiyev'in Sarayı

A. Tukay şenliklerinde akordion çalan bir grup.

Arkamızda İdil Nehri, solda Ahmet Adil ortada ben ve sağda Renat Fazıl

Musa Celil heykeli Musa Celil ve 12 arkadaşı 2. Dünya Harbi'nde Alınanlar tarafından öldürülmüştür. Altteki resimde geri planda sağ başta Roiniz Aymert, Rinat Muhammedi, Yılâdetnir (Rus) Ravlı Bey (Başkurt Türkü) önde Ahmed Adil ve Dilaver Cebeci.

*Kremlin 'de Söyüm Bike minaresi.
Üstünde minarenin tarihi şekli görülüyor.*

MEN KAZANGA BARAMEN
(Tataristan Seyahati Notları)
4. BÖLÜM

NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE

*“Şeker gibi anadili
Hem danışıp hem öğene
Ne mutlu Türk’üm diyene”*

Dostum Ahmet Âdil radyoya gitmemiz gerektiğini söylediğinde, Azim Camiinde Cuma Namazı kılmayı hayâl ediyordum. Fakat bu radyo programı mâni olacak gibiydi. Misafir olmam sebebiyle biraz da gevşek davrandığımdan o gün Cuma Namazı kılma ve Azim Caminin gezme imkânı bulamadım.

Radyo binasında yeni tanıştığım insanların yakalarına Bozkurtlu ve ay-yıldızlı rozetler takıyorum. Çok memnun oluyorlar. Destanlarımızda çok önemli bir motif olarak yer alan, hürriyetin, cesaretin, soğukkanlılığın, dayanışmanın sembolü Bozkurt keşke ideolojiler üstü bir millî sembol şeklinde bütün Türk âleminde yer alsaydı. Ne yazık ki Bu gün Türkiye’de bozkurt, sâdece Türk Milliyetçiliği fikrini benimseyenlerce kabul görmektedir.

Nihayet stüdyoya giriyoruz. Program sunucusu, biraz önce buraya gelen Rinat Muhammedi, Ahmet Adil ve ben... sunucu

programı açıyor. Bâzı ifadeleri anlıyorum. Arkasında Kur’ân-ı Kerîm tilâvetine geçiliyor. Güzel bir ses İstanbul ahengi ile, “Elif lâm mîm, zâlikel kitâb...” diye okumaya başlıyor. Şaşıyorum, buralarda bu denli güzel bir Kur’ân tilâveti nasıl oluyor? Sonradan Türkiye’den gelen birkaç hocanın Kazan’da Kur’ân ta’limi yaptırmakta olduğunu öğreniyorum. Bu hocaların çok sevap kazandıklarını ve mühim bir iş yaptıklarını söyleyebilirim. İstanbul’a döndüğümde İlahiyat Fakültesindeki öğrencilerime mutlaka buralara gelip belli bir süre din görevi yapmalarının çok büyük bir ecre vesile olacağını söyledim. Tatarların bu hizmete o kadar ihtiyaçları var ki...

Sunucunun konuşmalarını anlamaya çalışıyorum. Abdullah Tukay’dan, onun doğum yıldönümü münâsebetiyle yapılacak çeşitli kültür faaliyetlerinden bahsediyor. Tane tane konuşulduğunda Tatar Türkçesini daha iyi anlıyorum. Benden bahsediyor. “Zûr şagîr” tabirine takılıyor kulağım. “Zûr” kelimesini büyük ve çok mânâlarında kullanıyorlar. Meselâ, “Big zûr rehmet” denildiğinde “pek çok teşekkür” anlaşılmaktadır. Bizim “Pek” kelimesini “Big” şeklinde söylüyorlar. Eski Türkçe’de “ayn” harfi ile yazılan kelimeler “gayn”a dönüştürülerek telaffuz ediliyor. İşte onun için şâir “şagîr”, Tal’at “Talgat”, cemaat “cemagat” biçiminde kullanılıyor.

Doğrusunu isterseniz ben mütevazı, iddiasız olmaya çalışan bir insanım. Şairliğimin önünde büyük sıfatı konulmasından utandım. Her söylendiğinde başım suçlu gibi yere eğildi. Herhalde haklıyım. Çünkü biz bu sıfatları Fuzûlî için, Nedim için, Akif için, Yahya Kemâl için, Necip Fâzıl, Arif Nihat Asya için kullanıyoruz.

Rinat Beğ Abdullah Tukay adına yapılacak faaliyet programından bahsediyor. Çok eski devirlerde orta Asya’daki hayatımızla bu günkü hâlimizi kıyaslayan, Üsküdar ile Kadıköy arasında yürüyerek söyleyip sonra yazıya geçirdiğim bu şiirin

en dikkat çekici yanı, her kıt'ada geçen "Apakayım" ifadesidir. "Apakayım" eski Altay Türkçesi'nde "Karıcığım" demektir. Eski Türk aile geleneğinde bu gün dahî yaşamaktadır -karı-koca birbirlerinin adını söylemezlerdi. Erkek karısına, "Apakayım", kadın da kocasına, "Apşıgayım" derdi. Bu gün Anadolu'da bu tâbir, "bizimki", "o", "beğ", "adam", "herif", "çocukların anası", "evin sahibi" (Kadın için), "hanım", "hatun", "köroğlu", gibi kelimelerle karşılanmaktadır. Şiir sever okuyucular için bu şiirimin tamamını aşağıya alıyorum:

DÖNENCE

*Hani kısrak memelerinden ufukları sağardık
Esrik dolunaylar öperdi çekik gözlerimizden
Gökten hep firuze yağardı firuze yollara düşerdik
Böyle kirli değildi maviler
Denizler böyle soluksuz
Topla çadırları apakayım hürdan gidefim*

*Bir divâne kirmene sarardık sonsuz mesafeleri
Alp-eren dağlara yaşlanırdık korkulardan âzâde
Uçmaklar ırmaklar gelir çimerdik sularında
Önce kubbeler yıkıldı üstümüze
Gökler çökecek birazdan
Eğerle atları apakayım hürdan gidefim*

*Sallanır dururdu güneş bir tuğun saçaklarında
Göğçek ormanlarında göğçerdi sevdamız
Oturur Bengütaşlara adımızı vururduk
Böyle sert değildi kayalar
Uçurumlar böyle dipsiz
Giyindir çocukları apakayım hürdan gidefim*

*Bir yaz gecesinde çıkalım samanyoluna
Ata bergüzârı yıldızlara konalım
Bir ince yağmur yağsın uysın kervansaraylar
Böyle ürkek değildi bakışların
Kırpiklerin böyle ıslak
Haydi sil gözlerini apakayım burdan gideyim*

Programın sonunda, radyodaki personel ile vedalaşıp ayrılıyor. Rinat Beğ beni televizyon binasına götürüyor. Sovyetler zamanında da kullanılmış ve Rinat Beğ'in çalışmış olduğu bir bina. Televizyonda çok kısa süren bir programa katılıyorum. Rinat Beğ ve televizyondan bir yetkili olmak üzere üç kişiyiz. Sohbet yine Abdullah Tükay adına düzenlenen faaliyetlerle alâkalı. Ben kısaca Tataristan ve özellikle Kazan hakkındaki intihalarımın söz ediyorum. Sonunda bir şiir okumam isteniyor. "Sitâre" isimli son şiir kitabımda yer alan ve değerli musikişinas dostum Bahri Yüzlüer tarafından marş formunda bestelenen "Ne Mutlu Türküm Diyene" isimli-manzumemi okuyorum. Ertesi gün bu manzumenin Tatar halkı tarafından çok beğenildiğini öğrendim. Ertesi gün bir merasim sırasında karşılaştığım bir Tatar, yüzüme muhabbetle bakarak, "Min sini televizyonda karadım" dedi. Kazan'da yanımdan hiç ayrılmayan ve fevkaledede bir misafirperverlik ile rehberlik örneği gösteren Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Merkez Müdürü İlyas Topsakal dostuma dönerek adamın ne demek istediğini soruyorum. "Seni Televizyonda seyretmiş" diyor. "Karamak" fiiline aklım takılıyor. Çok eski bir kelime olduğunu düşünüyorum. Belki "Karakol" kelimesi bile bundan türemiştir. Bir anda neler neler geçiyor aklımdan; bizim TV. kanalları "seyretmek" yerine "izleme"yi yerleştirdiler. Anadolu Türkçesinde "izlemek" bir avcılık tâbiridir. İz sürmek mânâsındadır. Buradan, bir kimseyi takip etmek, arkasından gitmek gibi fiillere karşılık olmuştur. Seyirle, bakmakla bir ilgisi yoktur. Dolayısı ile "haber izlemek", "reklâm izlemek", "film

izlemek” doğru değildir. Bizim “Öztürkçe” meraklıları Türk dünyasından haberdar olmadıkları için yabancı kelimelere karşılık ararlarken doğudaki ve batıdaki birçok Türkçe kelimeyi görememişlerdir. Hâlâ da göremiyorlar. İzlemek yerine bu karamak fiili kullanılabilirdi. Bizde frenkçesi kullanılan birçok kelimenin geniş Türk coğrafyasında karşılıkları vardır. Azerbaycan’da referans, “gösteriş vermek”, plaj “çimerge”, Üsküp’de ruj, “kıızılca”, Kırgızistan’da slogan, “ran” şeklinde kullanılmaktadır. Çok ihmâl ettiğimiz ve istiklâllerinden sonraki ilişkilerimizden hazırlıksız yakalandığımız Orta Asya Türklüğünden özellikle dil konusunda alacaklarımız vardır. Elbette vereceklerimiz de...

Televizyondaki programdan sonra dinlenmem için beni otelle bıraktılar. Saat 17.00’ye kadar uyudum. 17.30’da Rinat Beğ ile otelin önünde buluştuk. Kazan opera binasına gideceğimizi, orayı görmem gerektiğini söylüyor. Tataristan Konakhânesi’ne çok yakınmış; yürüyerek gidiyoruz.

Opera binası gerçekten güzel bir kültür merkezi. Salonunun dışındaki teneffüs ve istirahat yerlerinin duvarlarında tiyatro ve opera gibi san’at faaliyetlerine dâir bir çok resimler asılı. Ünlü tiyatro artistlerinin ve yazarlarının portreleri ile çeşitli tablolar her tarafı süslüyor. Büyük bir kalabalık var. Şık giyinmiş hanımlar burada da Tataristan nüfus nisbetinde uygun olarak yine çok görünüyorlar. Kazan şehrinin halkı güzel giyinmeye itina gösteriyorlar. Hele böyle yerlerde bu itina daha da artıyor. Salon tıklım tıklım dolu. Oturacak yeri nasıl bulduğumuzu hatırlamıyorum. Ama ortalarda bir yerde oturuyoruz. Rinat Beğ’i herkes tanıyor. Birileriyle sık sık “isen misiz?” diyerek selâmlaşıyorlar. Önceleri bana mânâsız bir fısıltı gibi gelen bu selâmlaşma ifâdesini artık öğrenmiş, beğenmiş, beğenmiş ve sevmiş bulunuyorum. Bu kısa selâmlaşma hemen anlaşılacağı gibi, bizdeki “esen misiz?”, yani sıhhat ve selâmette misiniz anlamına geliyor. Onlar bunu bir selâmlaşma cümlesi hâline getirmişler. İngilizce’de nasıl “How do you do?” sorusuna yine aynı ifâde ile cevap veriliyorsa, burada da

“İsen misiniz?” in cevabı yine aynı sözdür. Bir farkla ki İngilizler bunu tanışmalarda. Tatarlar ise her karşılaşmada kullanıyorlar. Rinat Beğ sayesinde bir çok insanla bu minval üzere tanışıyoruz.

Salon o kadar dolu ki. bir çok insan, koltuk sıraları ile duvarlar arasındaki boşlukta sırtlarını duvarlara vererek ayak üzere bekliyorlar. Bizim orta Anadolu Türkmen ağzında olduğu gibi “soruyorlar.” Bunların bir kısmı hanım. Biz Türkiye’de hanımların böyle ayakta kalmasına asla razı olamayız. Eğer Türkiye’de olsaydık bir çok erkek yerini onlara terkedebilirdi. Yadırgamıyorum ama bu husustaki bir farklığa dikkat çekmek istiyorum.

Opera salonunu bu derece kalabalık kılan program ne olabilir diye düşünüyorum. Gariptir, Rinat Beğ’e bunu sormamışım! Ben bunları düşünürken târihî kıyafetli birkaç kişinin yedeğinde bir deve açılan perdenin arkasından sahneye giriyor. Üstünde elli-altmış yaşlarında sevimli, ilk bakışta komedyen olduğu anlaşılan bir adam gülerek halkı selâmlıyor. Alkışların kesafetinden çok sevimli bir sanatkâr olduğu anlaşılıyor. RÂVİL ŞEREFİ... Adını ilk defa duyuyorum. Bu güne kadar çağdaş Tatar san’atı ile ciddi bir şekilde ilgilenmemiştim. Râvil Şeref! ünlü bir tiyatrocu imiş. Bizim Nejat Uygur tipine yakın bir özelliği var.

Onun altmışıncı yaşgünü münâsebetiyle tertip edilen bir jübile. Çeşitli konuşmalar yapılıyor. Milletvekilleri, devlet adamları, büyük iş adamları, tiyatrocular, sinemacılar, gazeteciler, ressamlar, bazen fert olarak bazen hey’et hâlinde gelip Râvil Şerefi’ye hediyeler veriyorlar. Bu hediyeler içinde bir içki fabrikasının özel olarak imâl ettiği devâsâ bir içki şişesi çok dikkatimi çekti. Otomobil de dâhil olmak üzere bir çok hediyeler veriliyor. Burada konuşanlar içinde dilini en iyi anladığımı Rinat Haris Beğ olmuştur. Şu andaki Türk dünyası ortak bir dil öğrengei olabilecek bir Türkçe ile konuşuyor. O da önemli bir parlementer.

Bu jübilede Tataristan'ın ünlü şarkıcıları da şarkılar söylediler. Burada gaflet ile adını kaydetmediğim bir hanım şarkıcının sesi hâlâ kulaklarımdadır. Konusunun ölüm olduğunu sandığım bu şarkı Râvil Şerefi'yi ağlattı. Hattâ bu şarkıyı evde her dinlediğinde ağladığını söyledi. Şarkıcısından tiyatrocusuna varınca ya kadar gördüğüm bütün Tatar san'atkârlarını çok beğendiğimi söyleyebilirim.

Akşam otelde yalnızlık hüznünün beni sardığı saatlerde İlyas Topsakal çıkageldi. Bu delikanlı İstanbul'dan tanıdığım bir gayretli idealist insan. Benim fakültemde yüksek lisans öğrencisi. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın Kazan'daki merkezinin müdürü. Bir seneden beri burada olduğu için Tatar Türkçesi'ne vâkıf. Tataristan'da kaldığım sürece hep yanımda oldu. Otelde onunla geç vakitlere kadar sohbet ettik. Bir ara benim çay krizim tutunca inip otelin barında çay içtik. Bizim çaylarımıza benzememekle beraber işe yaradı. Burada çayı büyük fincan içine bir iki parça kayısı kurusu atmak suretiyle getiriyorlar. Değişik bir tad veriyor.

*Soldan; Başkurdistan Yazarlar Birligi Başkanı Rövl Bey,
Dilaver Cäbeci, Rinat Muhammedi.*

İdil kıyısında eski Kazan 'dan kalıntılar.

Arca Öğretmen Okulu öğrencileri arasında. D. Çebeci, İlyas Topsakal.

*Abdullah 1 ilkeyin köy it kışlavış'ın
"Bayram bu gün "şakersın söyleyen çocuklar*

Kazan Merkezinde Abdullah Tıkay'ın heykeli

MEN KAZANGA BARAMEN
(Tataristan Seyahati Notları)
5. Bölüm

ÇOCUK VE ŞİİR

*Orda kadınlar ince, sâf, Leyfidir.
Hepsinin gözlerinde hüzün var.
Hepsi ya hemşiredir veyahut yâr,
Dildeki tenvim-i ızdırabı bilir.
Ahmet HAŞİM*

2⁵ Nisan sabahı Türk Dünyâsı Araştırmaları Vakfı Kazan Merkez Müdürü İlyas Topsakal ve Rinat Beğ beni otelden aldılar. Çok uzakta olmayan, “Türk Dünyası Merkezi” şeklinde yâd edilen vakıf merkezine gidiyoruz.

51. Tatar Türk Lisesi içinde büyükçe bir oda. Gerçekten ismi ile müsemmâ olarak Türk dünyasını hatırlatacak her türlü resim, bayrak, flama, kitap ve şâir eşya ile süslenmiş. Burada bir süre oturduktan sonra 149. Tatar Türk Lisesi’ne gitmek üzere yola çıkıyoruz. Rinat Beğ daha sonra buluşmak üzere burada bizden ayrılıyor.

149. Lise Kazan’ın varoşlarında, her hâli ile yeni olduğu anlaşılan bir semtte. Etrafta Kazan’ın merkezinde pek bulunmayan yüksek binalar var. Okulun Müdürü Haydar Mâlikoviç... Burada Türk öğretmenliği yapan Konyalı Mehmet Beğ, Kazanlı

Güzel Hanım ve diğer öğretmenler bizi karşılıyorlar. Okulu geziyoruz. Bizim okullarımız gibi koridorlarında çeşitli tablolar, panolar, öğrencilere ait duvar gazeteleri gözümüzü çarpıyor. Günlerden Cumartesi olduğu için öğrenci yok. Ancak, bizim geleceğimiz önceden bilindiğinden, haftalık ders programı dışında yapılan bâzı çalışmalara katılan öğrencilerle görüşebiliyoruz. Koridorlar ve sınıflar tertemiz, bakımlı. Sınıflar kalabalık değil. Ortalama yirmi, yirmibeş kişilik. Eğitimde ideal kabul edilen bir sayıdır bu. Çok mevcutlu sınıflarda eğitimin ne kadar zor bir iş olduğunu otuz yıllık bir öğretmen olarak iyi biliyorum. Eğitimin kalitesi ile sınıf mevcudu arasında mutlak bir alâka vardır. Az mevcutlu sınıflarda öğretmenin öğrencilerini tam olarak tanıma, temayüllerini ve kabiliyetini anlama imkânı vardır. Bu çok önemli bir husustur. Ayrıca, öğretmen onlarla ayrı ayrı ilgilenme fırsatı bulabilir. Yıllardan beri Türkiye’de her seviyedeki okulların sınıf mevcudunu böyle hayâl etmişimdir. Sınıf mevcudunu 20-25 seviyesine indirmeden verimli bir eğitim asla mümkün olmayacaktır. Türk Millî Eğitiminin en önemli eksiklerinden birisidir bu. Elbette nüfusu Türkiye nüfusunun ancak onda biri kadar olan Tataristan’la bizi kıyaslamak istemiyorum. Bizim eğitim meselelerimizle sosyal yapımız ve iktisadi, siyasi meselelerimiz arasında yakın bir ilişki vardır. Hepsinin kısa zamanda çözülmesini temenni ediyorum. Ekseriyeti kız olan, onbeş yirmi kişilik İngilizlerin “teen ager” dedikleri 13-15 yaş arası bir grup ile bu düzenli sınıflardan birisine giriyoruz. Temiz duvarlarını Türkiye ile ilgili çeşitli resimler, haritalar, yazılar, öğrencilerin ödev çalışmaları süslüyor. İngilizce, Arapça ve Türkçe okutulan bu okulda karşımdaki gençler, Türkçe öğrenen güzel ve temiz giyimli pırıl pırıl Tatar çocukları... Aralarında Ruslar da olabiliyor. Hal hatır soruyorum, konuşuyoruz. Anlaşıyoruz da... Dertlerini anlatabilecek kadar Türkiye Türkçesi biliyorlar. Şâir olduğum kendilerine önceden söylendiği için benden şiir bekliyorlar. Ancak benim şiirdeki biraz ağır üslubumu anlayabilecek-

lerinden şüpheliyim. Birden aklıma Paul Valéry'nin “Şiir anlamak için değil, yaklaşmak içindir.” Veciz ifadesi geliyor. Sonra çok sevdiğim Ahmet Hâşim'in sesi ve ahengi yeğlemesini düşünüyorum. Anlamasalar bile ahenk yeter diyorum kendi kendime. Bunu defalarca denemişimdir. İsabetli bir hüküm olduğuna kesin imânım vardır. Hâşim'in “O Belde” isimli şiirinin bir çok yerini bu günkü nesil anlayamaz. Bizim nesil de anlayamıyordu. Ancak, benim neslimden de, şimdiki nesilden de bu şiirin te'sirinde kalmayana rastlamadım. Öyle ise ben bu çocuklara her şiirimi okuyabilirdim.

Elimdeki “..... ve sığınırım içime” isimli şiir kitabımı rastgele açıyorum. “Gözlerin” çıkıyor karşıma. Onlara, “çocuklar görüyorum ki hepinizin gözleri güzel, fakat bu şiiri gözleri en güzel olan için okuyacağım” diyorum. Gözlerinin içi gülüyor. Şiiri özene bezene okuyorum:

*Gözlerin cenklerde yaşatır beni
Gerilmiş bir yaydan boşaltır beni
Bozkır hilâlace kuşatır beni
Gözlerin gözlerin aman gözlerin*

Kıt'ası ile okuma işini tamamladığımda, bir zamanlar dedeleri bozkırlarda hilâl için ok çekmiş bu bozkır çocukları her kelimenin mânasını hakkıyla anlamış bir heyecan içinde alkışlıyorlar. Ben de onlardan bir şiir istiyorum. Bir güzel kız doğrulup, “Bayrak” diyor ve “Ey mavi göklerin kızıl ve beğaz süsü Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü!” mısralarını sıralamaya başlıyor. Zevkle dinliyorum. Çocuğun şaşırdığı yerler oluyor, hemen hatırlatıyorum. Ve bu minval üzere “Bayrak” şiirini tamamlıyoruz. Konyalı Mehmet Beğ bunları iyi yetiştirmiş. Onlara bir de “Gözlerim” adlı şiir okuyacağımı söylüyorum. “Gözlerin” ile “Gözlerim”i ayırabilmeleri için işaretlerle izah ediyorum: Sağ elini döşüme vurarak benim gözlerim diyorum.

*Eşitsizlik üzre bir garib ahenk
Ne izler, ne sesler birbirine denk
Bir beğaz huzmede saklı yedi renk
Bakamaz, sızılar yanar gözlerim*

kıt'asındaki ahenk, huzme gibi kelimelerin mânâlarını soruyorlar; izaha çalışıyorum. Ben de onlara "Bayrak" şiirinin şâirini soruyorum. Hemen birkaç ağızdan "Arif Nihat Asya" cevâbı geliyor. Onlara Arif Nihat merhum ile olan dostluğumdan bahsediyorum. Onu tanımış olmamı hayret ve heyecan ile karşılıyorlar.

Bizim İlyas Topsakal ve okul yöneticilerinden Güzel Hanım'la o-kulu gezmeğe devam ediyoruz. Tataristan'da kızlara "Güzel" ismini herhalde çok veriyorlar. Burada bir kaçına tesadüf ettim. Hattâ birisinin şahsında bütün Tatar kızlarına ithaf ettiğim "Tatar Güzeli" isimli bir koşma bile söyledim. "Güzel" ismini benim memleketim Kelkit'te de kullanırlar. Annenim köyünde yaşayıp ölmüş güzel isimli bir bibimiz (halamız) vardı. Türk töresinde aile müessesesinin kutsal bir ocak olarak bilindiğine en güzel örnek teşkil eden bu asil kadını ve kocasını unutmak mümkün değildir. Normal evlilik yaşında bir genç kız iken, bir hastalık sonucu cinsel gücünü tamamen kaybeden köyün gençlerinde Muhsin ile evlendirilen Güzel Bibi, seksen yaşlarında bakire olarak vefat etmişti. Kendisinden 10 sene önce ölen Muhsin Dayı ile elli yıldan fazla bir zaman karıkocadan ibaret bir aile biçiminde, köydeki diğer ailelerden farksız ve mes'ud bir beraberlikleri oldu. Hiç yadırganmadılar, farklı muamele görmediler...

İşte "Güzel" ismi bana hep bu örnek aileyi hatırlatır. Bu okuldaki Güzel Hanım da bütün Tatar hanımları gibi şık ve güzel giyiniyor. Okulda bulunduğum birkaç saat içinde yanımdan hiç ayrılmadı. Nâzik ve konuksever tavırları ile hâlâ hatırımdadır. "Okulun müzesini gezelim" diyorlar. Gerçekten me-

rak ediyorum. Nihayet kapısını açıyorlar: Sınıf büyüklüğünde bir oda... Daha çok Türkiye ve orada basılan kitap, dergi ve ona benzer neşriyat ile alakalı bir sergiye benziyor. Dikkatimi çeken kitap ve dergiler de var. Meselâ: Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsünün neşrettiği “Abdullah Tukay’ın Şiirleri” isimli kitabı burada gördüğümü i’tiraf etmeliyim. Dr. Fatma Özkan tarafından meydana getirilmiş bu güzel eseri vatana döner dönmez edindim.

Burada ziyaretçiler için ayrılmış bir hâtıra defterine bir sahife kadar intibalarımı yazdım. Daha sonra bizim için hazırlanmış ve buralarda çok hora geçen bir çay ziyafetine katılıp ayrılıyoruz.

İlyas bana yemek ismarlamak istiyor ama, Kazan’da arzu ettiğimiz yemekleri yiyebileceğimiz bir lokanta olmadığını söylüyor. “Bir İtalyan lokantası var, orada bizim damak zevkimize uygun bir şeyler bulabiliriz.” diyor. Gittiğimiz lokanta “Cafe” türünde bir yer. Tıklım tıklım dolu. Müşterisinin ekserisi genç. Pizza ve poğaçaya nevi yiyeceklerle çeşitli meşrubat “Şelf servis” usûlü satılıyor. Lokantadan ziyâde kahvehaneyi andırıyor. Meğer balık da yapıyorlarmış. Bizim tavada pişirilmiş Yayın Balığına benzer bir balık yiyoruz. Daha önce “Sarman”da yediğimiz “Sulak” isimli İdil balığı olmalı. İlyas güvenerek yiyebileceğimizi söylediği için gönlüm rahat. İtalyan lokantası olduğundan tabii olarak pizza da yapıyorlar. Bu yiyeceği oldum olası sevmemişimdir. Onun için merak bile etmiyorum.

Türk mutfağının, özellikle Anadolu Türklüğü’nün zengin, doyurucu, zevkli mutfağını düşünüyorum. Henüz bir Tatar evine giremedim ama, zengin bir sofraya sahip olduğuna inanıyorum.

Atına binip dünyanın her yerini gezen, çok çeşitli milletlerle, kültürlerle, iklimlerle tanışan Türk, hilkatında taassub ol-

madığı için başkalarında gördüğü güzellikleri alıp bünyesine uydurmasını çok iyi bilmiştir. Yemek kültüründe dahi durum böyledir. İşte bu sebeple .Türk mutfağı yeryüzünün en zengin ve en zevkli mutfağıdır. Türklüğün önemli bir parçasını teşkil eden Tatarlar'ın bunca zaman Çarlık ve Sovyet baskısı altında yaşamasına rağmen millî mutfağının temel unsurlarını koruduğunu tahmin ediyorum. Nitekim, birkaç gün sonra gittiğimiz Çallı şehrinde Galim Can (Âlim Can) Beğ'in sofrasında tahminimde yanılmadığımı anladım. Mutfak zenginliği ve estetiği Türk ailesinin sağlamlığına dayanmaktadır. Kadının iffetine hem İslâm öncesi hem İslâmî asırlarda son derece dikkat edildiğinden, evin içi ve oradaki yaşayış sokağa göre çok daha önemlidir. Kanunî Sultan Süleyman döneminde Türkiye'yi gezen BUSBECG şöyle diyor: "Karılarının iffeti Türkler için o kadar önemlidir ki hiçbir başka millette ona bu derece önem verildiğini göremezsiniz." Günün çok büyük bir kısmını çok sevdiği ve hâkimi olduğu evinde geçiren Türk kadını yemek yapma işini adetâ san'ata dönüştürmüştür. İşte bu sebeple hangi zümresinde olursa olsun, Türklerde zengin ve leziz bir mutfak mevcuttur. Anadolu'da bu zenginlik çarşıya da yansımıştır. Hangi Anadolu şehrine gitseniz önünüze evlerde yapılan yemeklerin her çeşidini çıkarırlar.

İlyas ile balığımızı yedikten sonra, Kazan'a birkaç yıl evvel gelmiş bir Türk işadamı ile biraz sohbet ediyoruz. Sonra Yazarlar Birliğini telefon ile arayıp bizi almak üzere Rinat Beğ'in şoförü Aleksî'yi buraya celb ediyoruz. Biraz sonra Volga ile gelen Aleksî bizi Birlik binasına ulaştırıyor. Rinat Beğ, Birlik binasında Başkurdistan Yazarlar Birliği Başkanı Râvil Beğ'i bekleyeceğini bize daha önce söylemişti. Birliğe vardığımızda onunla tanıştırılıyor. Buralarda görmeğe alışık olmadığımız bir tip: Anadolu Türkleri gibi esmere çalıyor. Cana yakın, Türklük şuuru taşıyor, ölçülü, efendi bir insan. Bizi

TATARİSTAN KONAKHÂNESİ'ne götürüyorlar. Yanımdaki 1308 numaralı odayı da ona verdiler.

Akşam üstü İlyas ve Râvil Beğlerle otelin karşısındaki cadelerde biraz geziniyoruz. Râvil Beğ bana Türkiye'de bir yazarın kitaplarının kazancı ile geçinip geçinemediğini dolaylı yollardan soruyor. Bu aynı zamanda bizdeki okuma oranı ile de alakalı bir soru. Ben bunun zorluğundan, bizdeki okuma oranının düşüklüğünden söz ediyorum.

Otele döndüğümüzde, ertesi gün saat dokuz ellide Tukay heykelinin önünde buluşmak üzere sözleşip yatıyoruz.

Kazan'da 149. Tatar-Türk Lisesi Öğrencileri ve Onlara Şiir okuyan Dilâver Cebeci

TÜKAY şenlikleri dolayısı ile Kazan Caddelerinde bir gösteri.

*İlyas Töpsakal, Güzel Hanım ve Dilaver Cebeci
149. Tatar-Türk Lisesi Müzesinde.*

MEN KAZANGA BARAMEN
(Tataristan Seyahati Notları)
6. Bölüm

TATARİSTAN'A CAN VEREN DELİKANLI
ABDULLAH TUKAY

"Cırhı cırhı öfürmen men ülgende de"
Abdullah TUKAY

Basit toplulukların, ulusların veya halkların millet haline gelebilmeleri uzun bir vetire (süreç) içinde olur. Sosyolojik bir ifade ile, "Sosyal Bütünleşme Süreci" denilen bu vetire sonunda o cemiyette maddî ve manevî kültür unsurları bir araya gelir, birbirlerini tamamlayan ve işleyen manâlı bir bütünlük kurulur. Yeryüzünde bir çok toplum, böyle millet hâline gelebilmiştir. İşte bu sırada o cemiyet içinde yetişmiş olan şâirlerin ve onların söylediği şiirlerin bu milletleşme vetiresinde çok önemli bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz. Çünkü onlar "Mânâ etrafında bütünleşme"nin en mühim malzemesi olan dil'in mükemmel temsilcileridir. Firdevsî,

*"Besî renc burdem der in sâf-i sî
Acem zinde kerdem bedin Parsî"*

beyitinde, Acem toplumunu Farsça ile nasıl zinde kıldığını anlatıyor. Kast ettiği eser "Şehname"dir. Gerçekten de İran'ın Firdevsî,

*

Sa'di, Hafız gibi nice şâirleri Farsça ile bir millet meydana getirmişlerdir. Bu günkü İran milletinin Farsçanın mahsûlü olduğunu söylebiliriz. İngilizlerin Şekspir'i Fransızların Robelais ve Victor Hugo'su, Almanların Goethe'si de bu milletlerin teşekkülünde büyük rol oynamışlardır. Esarete düşmüş olanlara, istiklâl aşkı ve azmi verenler, parçalanmış milletlere bütünleşme imkânı sağlayanlar da yine şâirler olmuştur. Bizim kutlu istiklâl savaşı-mızda şâirlerin ne büyük bir rolü vardır. Yahya Kemâl,

*"Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbî
Senin uğrunda ölen ordu budur yâ Rabbî
Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmin
Gâlib et çünkü bu son ordusudur İslâmın"*

Duası ile bu mücadeleye katılıyor ve milletini teşcî ediyor-du. Nitekim, bu mübarek savaş Mehmed Akif in bir şiiriyle taç-landırılmıştır.

Anadolu halkının milletleşme mücâdelesini, bir ölüm kalım savaşı ile başlatıp başarıya ulaştıran Mustafa Kemâl Atatürk, Türk târihinin en büyük milliyetçilerinden birisi olarak, "Türk milletinin, Türklerin millet olmalarının temeli tek bir dildir, Türk dilidir." diyor. Esaret yıllarında milletlere direnme gücü verenler de yine şâirler olmuştur. Bu gün müstakil hâle gelmiş bulunan Orta Asya Türklüğü'nün o karanlık yıllarındaki sığı-nağı, bir yerde Ahmet Yesevî, bir yerde Ali Şîr Nevâî, bir yer-de Fuzûlî, bir yerde Çolpan, bir yerde Abay olmuştur, komünist sistemin yok etmeğe çalıştığı ilk münevverler de yine şâirler ol-dular.

Tatar Türklerinin de, Sovyet sisteminin günlerinde ümîdi, sabır kaynağı ve direnci yine kendi bağrılarından çıkmış, ana dillerinin cesur temsilcileri şâirler olmuştur.

İşte, ABDULLAH TUKAY, Tatar Türkçesi'ni ve bu Türkçe ile Tatar Türk halkının millî muhayyilesini dâima canlı tutarak bu gün özerk bir cumhuriyet olmalarını sağlayan edip ve şâirlerin başta gelenlerindendir. Elbette 1905'ten sonraki yıllarda Tataristan'da gelişen millî edebiyat cereyanı sırasında Türkçe eserler veren Fâtih Emirhan, Alimcan İbrahim, Şerif Kemâl, Kerim Tinçura gibi hikayecilerle, Mecid Gafûrî Zâkir, Remî Dermend, Necib Dumâvî, Said Sürçeley ve Zarif Beşîrî gibi şâirler de Tatar halkının millî varlığını korumada hizmetleri geçmiş insanlardır.

Abdullah Tukay'ın doğumunun 112. ölümünün 85. yılı münasebetiyle tertib edilen kültür faaliyetleri Tatar münevverlerince büyük bir ilgi ve heyecan içinde yürütülüyor.

26 Nisan 1998 Pazar sabahı saat 10'da Tataristan Konak-hânesinin çok yakınındaki Abdullah Tukay heykelinin dibinde "Tukay Günleri" programı bir merasimle başladı. Tukay bu meydana heykelinde siyah mermerden bir kaide üzerinde bizim orta Anadolu ağzı ile ifâde edecek olursam-dineler vaziyette temsil edilmiş. İşte bu heykelin dibinde Tataristan'ın siyaset, san'at ve fikir adamlarından bir grup ile dışardan benim gibi davet edilmiş şâirler olmak üzere 40-50 kişi toplanmıştı. Rinat Muhammedi mutad olduğu üzre en başta, programın uygulanmasına nezâret ediyor, özellikle benim ve Rus romancısı Vlademirin ön plânda yer almasını sağlamaya çalışıyordu.

Hepimize önceden dağıtılmış birer kırmızı karanfili götürüp, siyah ve parlak mermer kaidenin üzerine bırakmaya başlıyoruz. Bu, onbeş yirmi dakikamızı alan bir merasim. Karanfili Türk kültürü içindeki ehemmiyetine burada bir kez daha şâhid oluyorum. Azerbaycan'da "Ocak kırgını" diye adlandırılan Sovyet sisteminin kalt-i âmı (1990) sebebiyle yazdığım, "Bakülü Karanfil" adlı şiire bir beğtini girizgâh yaptığım güzel bir müseddesin ilk kıt'ası geliyor aklıma. 16. Yüzyıl şâirlerinden Vasfı isimli bir şahsa ait olan bu ilk kıt'a şöyledir:

*“Ey bencileyin kan yudan âvâre karanfil!
Gel göndereyim bensenî dildâre karanfil!
Varıp elin öp, ey dil-i sad-pâre karanfil!
Hem eyle selâm ol yüzü gülfâre karanfil!
Allahı seversen göreyim vâre karanfil!
İ’lâm edegör hâlimi dildâre karanfil!*

O yıllarda Azerbaycan’da Mehmed Aslan’ın “Karanfil şehîd kanı, ağla Karanfil ağla!” mısralarıyla başlayan şiiri uzun zaman dillerde dolaşmıştı. Merhum Niyâzî Yıldırım Gençosmanoğlu’nun Bâkü seyahati dönüşünde “Şehitler Hıyâbanı”ndan bana getirdiği bir karanfili hâlâ saklanırım. Burada Tukay’ın anıtı olan her yere karanfil götürüyoruz. Şimdi bu parlak ve soğuk mermerin üstüne karanfili koyarken, Vasfî’nin, şiirini mırıldanıyorum. Düşünüyorum ki, Tukay, benim babam onüç yaşlarında iken ölmüş. Oysa muhayyilemde dedemden daha yaşlı bir adam gibi değil, taptaze bir delikanlı gibi canlanıyor. Ne garip bir duygu!

Bu ve benzeri merasimler sırasında bize tahsis edilmiş bir minibüs ile Tukay’ın yattığı mezarlığa giden konvoyla katılıyoruz. Epeyce uzakta bizim Karacaahmet’in genişliğini hatırlatan büyük bir mezarlık... Kazan şehrinin yegâne mezarlığı olmalı. Bu mezarlığa ma’mûr bir kapıdan giriyoruz. Çok karışık dar yollar-
dan tek sıra hâlinde ilerliyoruz. Bu dar yolların iki yanında yükselen mezar taşlarının duldalarında hâlâ kar var. Bazan donup kalmış küçücük bir su birikintisine, bazen erimiş buzların top-
rakla karışarak oluşturduğu çamurlara dikkatlice basarak ilerliyoruz. Gördüğüm mezarların hemen hepsi çok kaliteli mermerden değişik biçimlerde inşâ olunmuş. Pek çoğunda orada yatan şahsın resmi var. Bu resimler yeni bir teknikle fotoğraftan farklı bir mükemmellikte yapılıyor.

Makedonya’da Gostivar şehri yakınlarında bir Hristiyan mezarlığında da taşlar üzerinde böyle fotoğraflar görmüştüm.

Hemen yanındaki Türk mezarlığı, ona göre son derece mütevazı idi.

Tukay'ın kabrine doğru ilerken, üzerine eski Türkçe veya Arapça yazılar olan, altında bir Tatar Türkü'nün yattığından şüphe etmediğim mezarlara da rastlıyorduk. Kafileden kopmak korkusu ile durup bu taşlar üzerindeki yazılan okuyamadım.

Aslında mezarlıklar çok şey söylerler. Mezar ve mezar taşı biçimleri mezar taşı kitabeleri ile bunları meydana getiren cemiyetin dünyâ ve âhiret anlayışı, eşyayı idrak tarzı arasında çok yakın bir ilgi vardır. Hıristiyanların, mezarlıklarına ve mezarlarına Müslümanlardan daha fazla önem verdiklerini biliyorum. Bizim Anadolu'nun köy ve kasaba mezarları, hep vahşi otlar ve cinsleri meçhul nebatlar arasında bir tarafa meyillenmiş, yıkılacakmış gibi duran kaba ve yosunlu taşların serpiştirilmiş olduğu hüüzünlü mekânlardır. Mermerin bir hattat titizliği ve mahareti ile işlenmiş olduğu mezarlıklar ancak İstanbul, Bursa, Edirne gibi önemli şehirlerde mevcuttur. Mezar taşları üzerine fotoğraf koyma âdeti son zamanlarda çıkmıştır ama, iyi karşılanmadığından yaygın hâle gelememiştir. Doğrusu bu tür mezar taşlarına ben de ısınamamışımdır. İslâm düşüncesinde mürecced olan daha mu'teberdir. Böylece tersim ve tecessüm fikren ve manen yükselmeye engel sayılmıştır. 16. Yüzyılın önemli şâirlerinden birisi olan Taşlıcalı Yahya Beğ bir şiirinde,

*"Bâlâ-rev olan ancak ma 'nâ-yı mücerredidir
Tasviri mesîhâmn büt-hânede kalmıştır."*

Diyerek, ancak ma'nanın göğe yükseldiğini, Hz. İsa'nın özünün göğe çıkıp, ancak resminin kilisede kaldığını söylüyor.

Eski mezarlıklarımızda daha ziyâde mermer işçiliğine, mezar taşı kitabelerine daha çok önem veriliyordu. Kitabenin yazıldığı mezar taşının biçimi ve üzerindeki bir iki farklı ibare

orada yatanın sosyal kimliğini mevki ve statüsünü ifşa ediyordu. Meselâ, hemen bütün genç kız mezarlarının kitabe taşının baş tarafında bir gül tasviri vardır. Eğer “Ah minel mevt” ibaresi yazılı ise, mutlaka genç yaşta ölmüş birisidir. Mezar taşının baş kısmındaki serpuş biçimi, orada yatan kimsenin mesleği ve mevkiinin temsil etmekteydi. Ahiret hayâtının daha önemli, dünyânın gelip geçici, vefasız olduğuna, burada yatanın duaya muhtaç bulunduğu imân, Müslüman mezarlarını aşırı süsten, ihtişamdan ve resimden uzak tutmuştur. Yıllar evvel Aydında rastladığım bir mezar taşı üzerinde şöyle bir beğt vardı:

*“Aldanma cihanın rengine, gülü bî-vefâdır
Mevtâ ehline dost aralıkda hır duâdır”*

Bu düşünceler içinde bâzan karlı, bâzan çamurlu, bâzan buzlu dar yollardan geçerek biraz daha geniş ve düzenli bir mekâna ulaşıyoruz. Abdullah Tukay’ın mezarı burada. Yüksekliği iki metre civarında, yukarı doğru hafifçe daralmış, koyu sarı mermerden dikdörtgen pirizma biçimli bir taşı var. Tepeye yakın yerinde Tukay’ın beğaz bir portre rölyefi yer alıyor. Burada yine ziyaretçilere kırmızı karanfil dağıtılıyor. Ancak bizim gibi başka ülkelerden gelen birkaç kişiye küçük saksı içinde farklı çiçekler veriliyor, biz de onları götürüp usulünce kabrin uygun yerlerine koyuyoruz. Burada dînî bir merasim olması lâzım diye düşünüyorum. Seçkin ziyaretçi grubunun böyle bir talebi olduğunu seziyorum. Nitekim, görüp işitemediğimiz gizli bir lide-rin nezâret ettiği bir disiplin içinde, kabir taşının tam karşında toplanıp bekliyorlar. Rinat Beğ’e duâ etmek istediğimi söylüyorum. Memnuniyetle kabul ediyor. Nedense bu duaya kendimi mecbur hissediyorum. Sonra Tukay’ın kabir taşını sol tarafına alıp, bu sessiz ve meraklı dostlar grubunun karşısına geçiyorum. Tukay’ın ruhu için yaptığım birkaç dakikalık Türkçe duayı ziyaretçilerin anladığını sanıyorum. Duâ âdabına göre dua-

yı yapan kişi sonunda “El Fatiha” der, hazır olanların içlerinden Fatiha Süresi’ni bilmeyenlerin olabileceğini düşünerek, sonunda bu sûreyi açıktan okuyorum. Türkiye’de olsaydık garip karşılanırdı. Biraz sonra yeşil cübbeli, beğaz sarıklı 60 yaşlarında bir molla zuhur ediyor. O da Tatar Türkçesi ile bir duâ yapıyor. Çoğunu anlayamıyorum. Sonra “Zilzal” sûresine okuyor. Duanın Tatarca kısmında kıyametten bahsettiğine hükmediyorum. Buradaki merasim böylece tamam oluyor. Mezarlıktan çıkarken hemen kapının dibinde bana Hâşim’in “Dilenci Estetiği” yazısını hatırlatan bir dilencinin avcuna cebimdeki bozuk rublelerden bir kısmını bırakarak arabama yürüyorum.

26 Nisan güzel güneşli bir gün. Biraz ayaz var ama, sıkı giyindiğimiz için üşümüyorum. Bundan sonra Mûsâ Celil anıtına gidiyoruz. Notlarımın “Süyüm Bike” bölümünde bahsettiğim anıta da küçük saksılar içinde değişik çiçekler koyuyoruz. Mûsâ Celil ve arkadaşları hakkında fazla bilgim yok. Ayrı bir incelemeyi gerektirecek derecede önemi hâiz olduğuna inandığım bu konuya fazla eğilme imkânı bulamadım.

Öğleden sonra, Tukay adına yürütülen bir dizi kültür faaliyetinin en önemlisi Azatlık meydanında yapılacak. Önünde Tukay’ın ayakta temsil edilen heykelinin bulunduğu güzel ve ulu bir binadayız. Misafir hey’et buradaki anıta çiçek koyacak. Rinat Beğ yine Rus romancısı Vlademir ile benim en önde bulunmamızı sağlamaya çalışıyor. Büyükçe bir sepetin içine bir usta ressamın zevki ve mahareti ile yerleştirilmiş bir çok çiçeği bize veriyor. Sepetin geniş kulpunun bir tarafından Vlademir, bir tarafından ben tutuyorum. Bu minval üzere ciddi bir merasim havası içinde on-onbeş basamaklı geniş merdivenlerden çıkıyoruz. Ayaklarımızın altında, ortası koyu kırmızı, kenarları yeşil bir yolluk var. Biz çiçek sepetini, diğer misafirler kendilerine verilmiş çiçekleri anıtın dibine koyup kenara çekiliyoruz. Bir sahneyi andıran binanın önünde ve heykelin iki yanında bir anda,

kırk kadar insan toplanıyor. Karşımızdaki geniş cadde sayısı yedi yüzü bulan seyirci ve dinleyici tarafından kapatılmış durumda. Önümüzde üç aded mikrofon var. Arkadaşım Ahmet Âdil bu gün biraz daha şık giyinmiş olduğu halde sunuculuğa hazırlanıyor. Ben de iki günden beri hep yanımda olan, burada geçici görevli Erzurum'un dost ve vefalı evlâdı, edebiyatçı Yrd. Doç. Dr. Avni Gözütok Beğ'e fotoğraf makinemi vererek seyirciler arasında fotoğrafımızı çekmesini istiyorum. Böyle durumlarda en çok yardımını gördüğüm İlyas Topsakal bu saatlerde başka' yerlerde görevli olduğu için makinem Avni Beğ'e kaldı.

Ahmet Âdil tarafından çağırılan şâirler, teker teker gelip şiirlerini okuyorlar. Ahmet Âdil bu takdim sırasında zaman zaman güzel ve coşkun bir edâ ile şiirler okuyor.

Burada Konservatuar öğrencisi ve vakfın müzik öğretmeni olarak görev yapan Dilek Çipli adlı çok sevimli bir Türk kıızı var. Geldiğimiz gün hava alanında bizi karşılayanlar arasındaydı. Saz çalıp türkü söylüyormuş. Şimdi o da yanımızda. Saz ile "Türkiyem"i söyleyecek, ben de şiiri okuyacağım. Bundan otuz sene önce üniversite öğrencisi iken yazdığım "Türkiyem" şiiri Mustafa Yıldızdoğan tarafından türkü hâline getirildi. Son yıllarda Türkiye'de bir marş gibi dillerde dolaşıyor.

Ahmet Âdil, Dilek'i takdim ederken, sazı havaya kaldırarak hakkında bilgi veriyor. Dilek çalıp çığnıyor. Ahmet Âdil'e göre, vatan sevgisini terennüm etmesi bakımından Kazan halkına çok hoş gelen, beni de ana kucağı kadar sıcak Anadolu bozkırlarında dolaştıran saz nağmeleri bitince dâvûdî bir sesle "Baş koymuşum Türkiyemin yoluna Düzlüğüne yokuşuna ölürüm" şeklinde başlayan şiiri okuyorum. Ahmet Âdil kulağıma eğilerek beni tebrik ediyor.

Bu şiir şöleninin sonunda mezarlıkta tanıştığım yeşil cübbeli hoca efendinin de aramızda olduğunu farkediyorum. Seyirci

azalmıştı ama, program bitmiş olmasına rağmen çoğu kadın olan bir grup, yüksek sesle bir şeyler söylüyorlar, adetâ bir ikazda bulunuyorlar. Bunların, merasimi hoca efendinin dua ile kapatmasını talep ettiklerini sonradan öğreniyorum. Hoca, Tatar Türkçesi ile bir dua yapıyor. Ne dediğini pek anlayamıyorum. Fakat hocadan duâ isteyen ve bu duayı duymadan oradan ayrılmayan o grup beni çok duygulandırdı. Binanın sağ tarafında bir kitap sergisi açılmış bu kitapları inceleyerek geziyorum. Bu sergide Kur’ân-ı Kerîmler de var. Hemen yanımda duran orta yaşlı bir kadın, bu Kur’ân alfabesini okuyup okuyamadığımı soruyor. Okuyabildiğimi söylediğimden, iç geçirerek “Ah bunları ben de okuyabilsem!” deyişini ve yardım isteyen bir edâ ile yüzüm ebakışını unutamıyorum.

Bu gibi kültür faaliyetlerine katılmak zevkli olduğu kadar yorucudur da... Bunu programın akışı içinde pek farkedemezsiniz. Sonradan anlaşılır. Bu programın sonunda otele döndüğümüzde kendimi yorgun hissediyordum. Bir saat uyuyunca rahatlayabildim. Saat 18’de uzakça bir yere yemeğe gittik. Bu muhiti, değişik bir mîmârî üslûb ile yapılmakla olan bir cami ile hafızama nakşedebildim.

Burada güzel bir lokantada bizim için hazırlanmış mükemmel bir . ofra ile karşılaşıyoruz. Hey’ette bizim İlyas, Rus romancısı Vlademir, Başkurdistan yazarlar Birliği Başkanı Rövi Beg, Rinat Muhammedî, Şâir Ahmed Âdil, Edebiyat Fakültesi Dekanı Talgat (Tal’at) Beğ, Rinat Beğ’in yardımcısı Donil ve diğer Tatar edipleri var.

Daha önce ifâde ettiğim gibi bu sofralar içkisiz olmuyor. Muhabet veya sohbetin devamını sağlayan âdâb içki etrafında cereyan ediyor. Rinat Beğ diğer sofralarda da olduğu gibi minicik kadehini doldurup, konuşmasını istediği şahıs hakkınca bir takdim yapıyor, sonra da sözü ona veriyor. Bu sırada kadeh tokuşturma faslı icra ediliyor. Bu minval üzere sofrada bu-

lunan her şahsa konuşma fırsatı veriliyor. Rinat Beğ sitâyışkâr ifâdelerle beni de takdim ediyor. Türk dünyâsından, Türklerin birlik olma ihtiyaçlarında, Türkçeden, Abdullâh Tıkay'dan, Ömer Seyfettin'den, Ziya Gökalp'den bahsediyorum. Dikkatle dinliyorlar ve beni iyi anladıklarını söylüyorlar.

Sohbet üç saat kadar bu şekilde sürüyor. Saat 22'den sonra "Konakhâne"mize dönüyoruz. Yarın 8.45'de yeni bir program başlayacak. Tıkay'ın doğduğu köye gideceğiz.

*Abdullah TIKAY Yazarlar Birljü, Başkanı
Renad Muhammedi'nin odasında asılı yağlı boya tablodan*

*Azıttık meydanında şiiir şöleni. Önde link kıızı Dilcek Çipli
(Vakıfta görevli öğretmen, saz çalan), Dilaver Cebeci ve
Ahmet Âdil, arkadaki heykel Abdullah Tıkay*

*Abdullah Tıkay'ın Kozan mezarlığındaki kabrine
çiçek koyma merasiminde ediblen heyeti.*

Musa Celil anının çiçek kayma mafışımı.

*Abdullah Tukay'ın kabri başında. Soldan: Edib. Fak. Dekanı Talgat Beğ,
Hoca Efendi, Rinat Haris, Dilaver Çebeci*

Musa Cefil anıtı dibinde Yrd.Doç.Ayni Gözütok ve Dflaver Cebeci

Abdullah Tukay'ın Kazan'ın merkezindeki anıta çiçek koyma mafişini.

26 Nisan1998 sabahı kazan'da Abdullah Tukay'ın heykeli önünde çiçek koyma merasimini için yapılan hazırlık.

MEN KAZANGA BARAMEN
(Tataristan Seyahati Notları)
7. Bölüm

TATARİSTAN'A CAN VEREN DELİKANLI
ABDULLAH TUKAY (2)

2⁷ Nisan 1998 Pazartesi günü, Kazan'ın yaklaşık 60. Km. kuzeydoğusunda, Kazanga nehri kenarında kurulmuş ARÇA kasabasına hareket ediyoruz. Daha önceki merasimlerde yanı-
mızda olan bir çok insanla beraberiz. Rinat Muhammedi, mil-
letvekilleri, Rinat Haris. Robert, Rinat Fâzıl Ahmet, Ahmet Adil,
Danil Salihoğlu, bizim İlyas Topsakal, Rus romancısı Vladimir,
Başkurdistan Yazarlar Birliği Başkanı Rövil Beğ ve diğerleri...
Birkaç minibüs ve özel otomobillerden oluşan bir kervan hâlinde
seyrediyoruz. Tataristan, idarî bakımdan bölgelere ayrılmış.
Her bölge vali diyebileceğimiz bir başkan tarafından idare edili-
yor. Tatar Kirilinde “Arka” şeklinde yazılan Arça, 1843 km. kare
genişliğinde, toplam 51.000 nüfusa sahip. Bu nüfusun % 91'i
Tatar, % 8'i de Rus, 15.000 nüfuslu Arca ise, bölgenin merkezi.
Eğitimine çok önem veren Tataristan hükümetleri bu bölgeyi 40
adet ortaokul ve lise, 62 ilkokul, 66 anaokulu ile donatmış.

Abdullah Tukay'ın doğduğu Kuşlavıç bu bölgede Arça'ya
yakın bir köy. Tukay'ın kendi ifâdesi ile bir tepenin üzerinde,
Tataristan'm bu gezdiğim bölgesi oldukça düz. Anadolu'nun yal-
cın dağları arasında yarım asırdan fazla yaşamış insan olarak

Kuşlavuç Köyü'nün, bir tepe üstünde olduğunu söylemeye zorlanıyorum. Kuşlavuç, “Birlik” manâsına geliyormuş. Hava açık ve pırıl pırıl güneşli. Fakat insanın iliklerine işleyen soğuk bir rüzgâr esiyor. Bir çok yerde hâlâ kar var. Kafilemiz Kışlavuç'ın yakınlarında ana yol üzerinde durduğunda, bütün Türk budunlarında olduğu gibi rengârenk millî kıyafetleri içinde Tatar kızları bizi karşılıyorlar. Bu soğukta bizi epey beklediklerini sanıyorum. Bunlardan birisi bir tepsinin içinde özel olarak yapılmış kocaman bir ekmeği yanında tuz ile bize sunuyor. Bu adeti daha önce diğer Türk illerine gidip gelenlerden dinlemiş, televizyonlarda da görmüştüm. Ekmek, bizim Anadolu tandırlarının dibinde yapılan kömbe iriliğinde, fakat çok lezzetli. Bıraksalar yarısını tek başıma tuza banarak yiyebilirim. Fakat bir küçük parça koparıp azıcık tuzla yemek adet olduğundan bu hevesim kuraşımında kalıyor. Bu küçük merasimin ardında köye geliyoruz. Arabalarımız, etrafı beğaza boyanmış demir parmaklıklarla çevrili bir evin önünde duruyor. Hemen girişte pembe mermerden yapılmış yüksekçe bir kaidenin üzerinde Tukay'a ait bir büst var. Arkadaki yapı Tukay'ın doğduğu ev. Buralarda evler toprak zeminden birkaç metre yükseklikte 10-15 metre eninde dikkörtgen plânlı ahşap yapılardır. Evlerin giriş kapıları yapıyı simetrik olarak iki kanat halinde ayıracak şekilde tam cephede oluyor. Bu giriş bölümleri ve iki yandaki pencerelerin dış çerçeveleri gayet süslü ve renkli.

Büstün sol tarafında hemen her yaştan yirmi kadar çocuk, küçükler önde olmak üzere iki sıralı saf oluşturmuş, bir merasim bölüğü ciddiyeti ile bekliyorlar. Bu çocukların anneleri de biraz ötede sevinç ve gururla onları seyrediyorlar. Çocuklar marşlar ve şarkılar söylüyor. Bunlardan sâdece Tukay'ın bir şiirinde geçen, “Bayram bu gün, bayram bu gün” ibarelerini anlayabiliyorum. Büst önündeki merasimden sonra, çocuklardan birisinin annesi olduğu sandığım bir hanım yanıma gelerek “Siz Türk müsünüz? diye soruyor. Benden evet cevabını alınca, ellerime sarı-

larak, “Sen benim gardaşım mısın?” diyerek hissiyatını dile getiriyor. Konuşması Azerbaycan Türkçesini okşuyor, belki de bana öyle geldi. Ona, siz Azerbaycan’dan mısınız diye soruyorum? “Hayır” diyor, “buralıyım, şu çocuk benim kızım” diye çocuklardan birisini gösteriyor. Bu kadının o andaki sevincini samimiye-tini ve heyecanını hiç unutmayacağım.

Abdullah Tukay 1886 yılında işte bu köyde doğmuş. Dedesi Muhammet Alimde, babası Muhammet Arif de imam olarak vazife yapmışlardır. Tukay kelimesinin Türkçede bir başka karşılığı da “Tonguç” olup birinci bala mânâsına gelir. Doğumundan beş ay sonra babasını kaybeden Tukay’ın annesi, Muhammet Arif Beğin ikinci karısı Memdüde Hanımdır. Memdüde Hanım onu köydeki yoksul bir kadına bırakarak kendi köyüne dönmüş. Acı, ızdırap dolu yıpratıcı bir hayâtın başlangıcı böyle olmuştur. Yıllarca elden ele, o aileden bu aileye dolaşıp duran Tukay, yirmi yaşına kadar Arapça, fıkıh, tefsîr, mantık dersleri almış, bir Rus okulunda üç yıl okumuş, Türkiye Türkçesi (İstanbul Türkçesi)ni, Türk ve Arap edebiyatlarını incelemiş, Rus klâsiklerini okumuş, geçirdiği zorlu yılların tesiriyle çabuk olgunlaşmış bir insandır. O hem dindar, hem milliyetçi, hem yenilikçi, köhne ve batıl inançları devamlı yermiş bir şâirdir. Onun “Milliyetçiler” adlı şiiri yanlış anlaşılmamalıdır. Orada milliyetçi geçinenlerle, milliyetçiliği sömürenlerle ince bir alay vardır. Günümüzde de Türk dünyâsının birçok yerinde böyle tipler mevcut değil midir?

Tukay, Kuşlavıç köyü’nden “Tugan avıl” şiirinde şöyle bahsediyor:

*“Tanrım burada yaratmış burada doğmuşum
Burada evvelâ Kur ‘an âyetlerini okumuşum
Öğrendim burada resulümüz Muhammedi
Nasıl mihnet, cefa çektiğini, nasıl yaşadığını.”*

Tukay'ın evinin yakınında onun adını müzeye çevirilmiş bir ev daha var. Bu hem bir Tatar-Türk evi örneği, hem de Tukay'ın birçok hâtıraları ile dolu. Görevli bir hanım zevkle ve hararetle bize bilgi veriyor. Evin için birçok fotoğraf, kitap ve belgelerle süslenmiş. Günlük hayâtın geçtiği odada hem kışın evin ısınmasını sağlayan, hem de ekmek ve yemeğin pişirildiği fırın, sedir, yatak, yorgan, kilim, beşik ve bazı ahşap mutfak eşyasını yerli yerinde seyredebiliyorsunuz. Evin hanımını millî kıyafeti ile temsîl eden manken bile var. Diğer uçtaki oda ise “medrese” olarak isimlendiriliyor. Her halde bir imam olan baba Muhammed Arif çocuklara burada dînî bilgiler veriyordu ki, diz çökmüş üç çocuk ve onların önünde dikilen bir molla gerçek kıyafetleri ile temsil edilmişler.

Bundan sonra Arça'da öğretime yeni açılmış modern bir Tatar Koleji'ne gidiyoruz. Okulun bahçesinde merasim için her türlü hazırlık yapılmış. Okulun cephe duvarı boyunca dizilmiş sandalyeler ve uzun oturaklara lişiyoruz. Hemen önümüzdeki muntazam zemine yazılmış bir halının önüne, üç ayaklı boy mikrofonu var. Belli yerlere çeşitli çiçekler konulmuş. Tataristan dışından gelen misafirlere “Tübetey” denilen başlıklar ile, üzerinde “Arçadan istedik” ibaresi yazılı çiçek işlemeli beğaz mendiller dağıtıyorlar. **“İstelik”** kelimesinin hatıra veya yadigâr mânâsına geldiğini öğreniyorum. Hâlâ evimde dikkatle sakladığım Tübetey'i başıma koyuyorum. Bana pek yakışmadığını sanıyorum ama, onu giymekten memnun oluyorum. Konuşmalar yapılıyor, şiirler okunuyor. Okulun müdiresi olduğunu sandığım bir hanım konuşmacıları takdim ediyor. Bir süre sonra tahmin ettiğim gibi beni çağırıyorlar. Böyle bir durumda birkaç söz söyledikten sonra, Arif Nihat Asya'dan “Ağıt” şiirini okumayı önceden kararlaştırmıştım. Bu şiir büyük Türk coğrafyasının ve milletin nasıl parçalandığının ağıtıdır. Türk dilinin üstünlüğünü, ses ve kelime fethindeki kabiliyetinin,

*“Ben ki ateşle konuşurdum selle konuşurdum
İdille, Tunayla, Nille konuşurdum
Sangaryos’u Sakarya yapan
İkonyum ‘u Konya yapan
Dille konuşurdum!”*

Mısraları ile tasvir edilerek tamamlandığı bu şiir, uzun yıllardan beni ezberimdedir. Belki de burada geçen “İdil” kelimesi bu kararımda tesirli olmuştur.

Önümde içtima hâlinde ortaokul seviyesinde öğrenciler var. Şiirimden ne kadar anladılar bilmiyorum ama usulen herkes alkışlıyor. Bahçede bazı gençlerde konuşuyorum, imza isteyenler oluyor. Okulun şık ve hanımefendi hocalarıyla fotoğraf çektiriyoruz. Böyle durumlarda makinemi kullanarak bana önemli yardımları olan İlyas Topsakalı burada teşekkürle yâd etmeliyim.

Merasimin sonunda okulun içini gezmek ve yemek var.

Her şeyi ile yepyeni temiz ve modern bir okul. Sınıflar kalabalık değil. Öğretmenler de öğrenciler de temiz, tertipli ve uyumlu kıyafetler içinde. Onlar da bizdeki gibi öğretmenlerinin selâmına “Sağol” temennisi ile cevap veriyorlar.

Biraz sonra büyük bir salonda “U” şeklinde tertip edilmiş bir sofraya geçiyoruz. Tataristan’da üç yiyecek çok dikkatimi çekmiştir. Beliş, Uçpuşmak ve Çekçek... Bunlardan Beliş ve Uçpuşmak’ın malzemesi aynıdır. Uçpuşmak bir çeşit börek tir ki biçim olarak muskayı andırıyor. Zâten “**üç köşeli**” demektir. Malzemesi küçük küçük doğranmış patates, kuşbaşı, tuz, karabiber ve soğan karışımından ibaret. Beliş ise, bir tepsi büyüklüğünde açılmış iki hamurun arasında aynı malzemeyi tepsi içinde fırında pişirmek suretiyle yapılıyor. Bu iki yiyeceğin tarifini Çallı’da Galim Beğ (Âlim Beğ’in eşi Fevziye Hanım’dan aldım.

İstanbul'da DÂRÜ'ZZİYÂFE'de Ahmet Usta tarafından pişirildi. Çekçek ise bir tatlıdır ki teferrufatlı olduğundan onun tarifini alamadım. İşte ben Uçpuşmak ile bu sofrada tanıştım. Bu leziz yiyeceği ilk ısırdığımda içinden çıkan yağ ceketimin yakasına dökülmüş, üzerine tuz dökmek suretiyle çıkartmaya çalışmıştım.

Yemekten sonra arabalara binerek “Kırlay” denilen bir köye geliyoruz. Bu isim, “Ormanın sınırındaki yer” demektir. Abdullah Tukay bu köyde erkek çocuğu olmayan Sadi adlı bir adamın evlâtlığı olarak üç-dört yıl kalmıştır. Burada Tukay adına kurulmuş bir müze var. Bahçesi çam ağaçları ve kayınlarla dolu. Burada, özellikle nehir boylarında o kadar bol kayın var ki... Gövdesi beğaz renkli ve selvi kadar düzgün bu kayınlar adına ünlü şarkıcı Resim'in bir kaseti bile var. Bu notları yazarken “Kayınlar arasında” adlı bu kaset ile Salavat'ın Dostların varsa keder yok” adlı kasetini devamlı dinledim. Bu bahçede Tukay'ı oturur durumda temsîl eden güzel bir heykel hemen göze çarpıyor. İlyasla burada fotoğraf çektiriyorum. Etrafta, ağaç diplerinde. kuytularda kar var. Büyük kare döşeme taşlarıyla örtülü bu ma'mûr bahçeyi daha da görkemli kılan müze binası içinde yine Tukay'a ait her türlü eşyayı bulabiliyorsunuz. Ayrıca çok mahir ressamların elinden çıkmış güzel tablolar var. Bunlardan bir ikisinin fotoğrafını çekmekten kendimi alamıyorum.

İşte ŞÜRELİ ile burada tanıştım. Böyle söylediğime bakarak onu kanlı-canlı bir adam zannetmeyiniz. Süreli insan-ağaç arası bir varlık. Kolları ve bacakları bir ağacın dallarını andırıyor. Bâzı yerleri de yapraklarla örtülü. İki yanında kepçe kulaklar olan, sivri çeneli başı, karga gagası gibi bir burnu, çeneden aşağı sarkan bir tutam keçi sakalı, iri siyah gözleri, gür beğaz kaşları ve bir ot kümesini andıran saçları, başındaki boynuzu ile Şüreli tam bir hilkat garibesi... Bir ağacın dalını andıran sol

kolunu, karşısında başı “Tübetey”li, eli baltalı bir genç oduncuya uzatmış. Oduncuda bir korku eseri yok. Aksine gülümsüyor. İki arasında yarılmış bir tomruk var. “Dev” mânâsına gelen Süreli müzede bu şekilde temsîl ediliyor.

Bu tasvir Tukay’ın “Şüreli” adlı bir manzum tahkiyesinden çıkarılmıştır. Tataristan’da çok iyi bilinen bu ibretli hikâye bir çok resimli çocuk kitaplarında ressam muhayyilesine bağlı olarak farklı tasvirlerle yer almıştır. Manzumenin içinde Şüreli şöyle tasvir ediliyor.

*“Burnu eğri büğrü, kıvrımlıdır tıpkı tırmık gibi
Çarpık çurpuktur elleri, ayakları dal budak gibi
Işıl ışıl ışıldar çukura düşmüş gözleri
Ödün patlar, değil gece, görsen eğer gündüzleri
Çıtırçıtlak incecik, ancak insana benzer kendisi
Alnında vardır orta parmak uzunluğunda boynuzu
Eğri değildir parmakları, dümdüzdür
Çirkin parmakları yarım arşından uzundur.”*

İşte bu hikâye Tukay’ın evlâtlık olarak birkaç yıl yaşadığı “Kırlay”ın güzel tabiat manzaralarını anlatarak başlıyor. Olay Kırlay’ın yakınındaki ormanda geçmektedir.

Şüreli, adetâ yerden bir ağaç gibi türemiş, yarı ağaç yarı insan bir varlıktır. Ormanda tek başına yakaladığı insanları gıdıklayarak, yâni güldüre güldüre öldürmektedir. Bir gece yine odun kesmekte olan yiğite “Kiti kiti oynama” (Gıdı gıdı oynama) teklifinde bulunur. Akıllı yiğit ona kestiği tomrukları arabaya yüklemesi hususunda yardım etmesi şartı ile teklifini kabul edeceğini söyler. Yiğit bu sırada bir tomruğa onu yarmak için bir kama çakmıştır. Şüreliden onu kaldırması için yarığa elini sokmasını ister. Şüreli elini oraya sokunca, baltası ile yarığı açık tutan kamayı çıkarır ve Şüreli’nin eli tomruğun yarığına sıkışır. Şüreli’nin bü-

tün” yalvarmalarına rağmen ona yardım etmez. Süreli kendisine bu oyunu oynayanın kim olduğunu sorduğunda, yığitten “Geçen sene” cevabını alır. Şürelî’nin feryâdlarına yetişen hemcinsleri ona bu oyunu kimin oynadığını sorarlar. Şürelî de “Geçen sene” deyince, hemcinsleri, “Sen delisin, çıldırmışsın, aklını yitirmişsin, geçen sene sıkıştırılmışsın, bu sene bağıryorsun.” Cevabını verirler. Süreli, ancak ağacın çok olduğu ormanlarla iç içe yaşayan insanların muhayyilelerinden doğabilecek bir hikâyedir. Bu kıssadan bir çok önemli hisse çıkartılabilir. Ancak, insan aklının gücü ile, “güldürerek öldürme” ve “geçen sene” kavramları en mühimleridir. Tukay burada, zamanın* değerini, geçen zamana karşı yapılacak hiçbir şey olmadığını hataların ne kadar pahalıya ödendiğini anlatmaktadır.

Şürelî hikayesi bana da Türkiye’deki televizyon yayınlarını hatırlatıyor. Bizim televizyonumuz çalıp söylemek, soyunmak, oynamak, eğlenmek, sululuk yapmak şeklindeki programları ile Türk seyircisini gıcıklayarak yavaş yavaş öldüren bir Şürelîdir. Elbette bu ahlâka, töreye ve maneviyâta müteâllik bir ölümdür.

Koşlaviç'da Tıkay büstün önünde Dildaver Cebeci

Yazarımız Dilaver Cebeci Arça'da öğretmen hanımlarla

Kuşlaviç'de Tükay'm büstü

Kuşlaruş köyü çocukları

Arça'da Karlöy da Tüköy müzesinin karşıdan görünüşü.

Kırlay'da Tukay Müzesi bahçesinde Dillâver Cebeci ve İlyas Topsakal.

*Arça'da yeni açılın İalar koleji' de şairimiz Dilaver Cebeci
A. Nihat Asya'nın "Ağı" şiirini okuyor.*

Kuşlavıç'da Tugay'ın müze-evinde "medrese" odası

Şürelî'yi temsil eden bir resim

MEN KAZANGA BARAMEN
(Tataristan Seyahati Notları)
8. Bölüm

TATAR GÜZELİ

*Güzel olan elvanesin bağlanır,
Güzelin yanında yiğit eğlenir
Garbi değmiş kavak gibi sallanır
Yürüyüşü ne hoş olur güzelin*
KARACAOĞLAN

Şiirleri, siyâsî yazıları ve fıkraları ve Kazak, Kırgız, Özbek, Başkurt, Uygur, Çuvaş ve Batı Türkçelerine çevrilmiş olan Abdullah Tukay, genç yaşta ölmesine rağmen çok eser vermiş bir edip sayılabilir. Şiirlerinin bir çoğunda bir olgunluk ve bilgelik havası vardır. Tatar milletin artık uyanmasını, cehaletten kurtulup yükselmesini istemektedir. Onun, Nâmık Kemâl'in üslûbunu andıran şu beğti millet sevgisinin derecesi hakkında bize yeterli bilgiyi veriyor:

*“Bütün fikrim gece gündüz size aittir milletim
Sıhhatindendir sıhhatim, hem illetindendir illetim.”*

Kazanda, Bulgar pansiyonunda kaldığı, oda yakınları tarafından şöyle tarif edilmektedir. “Bir kerevet, bir masa, masa-

nın üzerine gelişi güzel dağılmış kâğıtlar, birkaç kitap ve bir Kur'an.*

İki yıl süren bir Tüberküloz hastalığı sebebiyle 17 Nisan 1917 yılında Kazanda Kleçkin Hastahanesinde vefat eden Tukay, önemli bir yaşama azmi göstermemiş, adetâ ölüme teslim olmuştur, hastahâneye ancak yakınlarının ısrarı ile yatan şâirin arkadaşı Fâtih Emirhan'ın "Çabuk iyileş, çık kısa bir süre sonra görüşelim..." sözlerine, "Hayır, erken görüşemeyiz, sen uzun yaşa....", Hastahânedeki yetkililerin, "Neden daha evvel gelmediniz?" serzenişlerine de, "Biz hastaneyi ölümden önceki istasyon biliriz. Az da olsa dünyada yaşamak istedim. Şeklinde mukabele etmesi bu teslimiyetin bir ifadesidir.

Tukay, "Cırlıy cırlıy ülermin min ürğen de" (Şiir söyleye söyleye ölürüm ben vâdem yetince de...) diyecek kadar cesur, asîl ve has bir şâirdir. Onun bu telâssız, cesur ve asîl tavrı bence çok güçlü olan imânından geliyor. "Vasiyyetim" isimli şiiri onun bu imânına ne güzel bir örnektir:

*"Kayt iy nefsi mutmainnem, bar yünel kit Teñriñe
Birdiñ arkañnı muñarçı, indi bir bit emrine
Dustlarım, kardeşlerim siz mullalarga eytiñiz
Bu ikiyulm mini kümgeç tıkrılar kabrime
Ehl-i tekfir bir gaceblensin kürip aktık süzim
Kür ne resme tulğan imân birle Kur'en sadrime"*

Ne yazık ki, Kazan ve civarında gördüğüm Tukay'a ait hiçbir heykelin veya büstün üzerinde bu "Vasiyyetim" şiirinden bir mısraya rastlayamadım. Kur'anı gerçekten göğsüne hakkıyla dolduran Tukay, bu şiirin ilk iki mısrasını adetâ Fecr Sûresi'nin yirmiyedinci âyetinin meali şeklinde söylemiştir. Bu âyetlerin Türkçesi şöyledir: Ey huzura kavuşmuş insan! Sen on-

* Bu ve benzeri bilgiler için kaynak: Özkan Fatma, Abdullah Tukay'ın Şiirleri, T.K.A. Enstitüsü, Ankara, 1994.

dan o da senden hoşnut olarak Rabbına dön!” Bu mısralarla Fecr Sûresinin yirmiyedinci âyeti ve onun yirmiyedinci yaşına güzel bir tenâsüb içinde... Önceleri Tukay’ın bu şiirini bilmiyordum. Kabri başında dua ederken, “Yâ eyyettihe’nnefsü’l mutmainne, ırcî ilâ Rabbiki râdiyeten mardiyeh...” âyetlerini ve bu şiirin ilk mısralarını okumayı ne kadar isterdim.

Tukay’ın sık sık dînî hayatın heyecanlarını yaşadığını sanıyorum. Onun “Kadir Gecesi” adlı şiirini görünce, aramızda bir duygu münâsebeti olduğuna inandım. Çünkü benim de bu isimde bir şiirim vardır.

Bu gibi şiirlerinde âyetlerin mânâlarına çok yakın mısralar söyleyen şâirin gerçekten iyi bir dînî eğitim aldığı ve Kur’anı dikkatle tetkik ettiği anlaşılıyor. “Kadir Kış” (Kadir Gecesi) şiirinde de bu durumu açıkça görüyoruz. Nitekim Sûrenin sonunda ki, “O tan yerinin ağarmasına kadar bir selâmdır” âyetini şöylece bir beğit içine almıştır:

*“Tan atıncaya kadar dolaşırlar konuşmadan hiçbir kelâm
Sâdece derler: Bütün insanlara, müslümanlara selâm...”*

Öğle yemeğini Kırılây’da mâhiyetini pek kestiremediğim (Belki bir kır lokantası) bir binada yiyoruz. Edipler, yazarlar, âlimler, şâirler meb’uslar, yüksek rütbeli bürokratlardan mürekkep yirmi-yirmibeş kişi civarında bir hey’et, titizlikle hazırlanmış ve donatılmış sofralardayız. Mutad olduğu gibi sofranın en itibarlı meşrubatı Votka ve mineral suyu... Bizdeki mâden suyunun karşılığı olan mineral suyu büyük şişelerde oluyor. Tatlı suya hiç rastlamadım. Bereket ki sofraya her türlü yiyecek, içecek ve dolayısı ile çeşit çeşit bardakla dolu. Ben minik bardaktaki votkayı önümdeki ayran bardağına boşalttıktan sonra onu ağzına kadar mineral su ile dolduruyorum. Kadeh kaldırma faslında onu içiyorum. Hemen ardından bardağımı yine mineral su ile dolduruyorum. Dostumuz Rinat Fâzıl Ahmet elinde votka şişe-

si olduğu halde masa masa dolaşıyor, herkesin kadehini takviye ediyor. Benim başucuma geldiğinde minik kadehin belki iki milim kalmış boşluğunu içki ile tamamlayarak “silme” hâline getirip gidiyor. Karşımda oturan ve benim içki içmemek için yaptığım oyunların farkında olan bir yaşlı zat yüzüme bakarak gülüyor. Ben de bir çaresizlik işareti yaparak kadehi ayranın içine boşaltıyorum ve bu sefer onu mineral su ile silme dolduruyorum. Çünkü bu hususta kimseye derdimi anlatamadım.

Her şey güzel gidiyor. Yemekler güzel, mezeler güzel, dostlar güzel, muhabbet güzel... Birisi erkek, birisi kız iki şarkıcı münâvebe ile şarkı söylüyorlar. Sözlerini anlayamıyorum ama makamları güzel. Şarkıcı kızın sesi güzel, kendi güzel. O şarkı söylerken bütün varlığınızla o tarafa yöneliyorsunuz. Sol tarafında oturan ve yine sofraya muhabbetini düzenleyen Rinat Beğ dönerek, bu ne kadar güzel bir kız diyorum. Rinat Beğ gülerek, “Biliyor musunuz Dilâver Beğ, onun adı da Güzeldir.” Şeklinde mukabele ediyor. Meğer bu güzel kızın adı da “Güzel” imiş. Bu ismi benim yurdunda da kullanırlar. Daha önce Türk ailesi adına kendisinden bahsettiğim bibim (Halam)ın adı da “Güzel” idi.

Biraz sonra Rinat Beğ ayağa kalkıp birisine söz vermek üzere kadehini kaldırdığında aramızda geçen kısa konuşmayı da naklediyor. Güzel Hanım şarkıya çıktığında yanbaşıma kadar geliyor, benim iltifatkâr sözlerime teşekkür edercesine yüzüme bakarak okuyor. Etraftan dostlar bana, “Eeh artık ona bir şiir yazmalısın” diye sesleniyorlar. Olur, inşallah diye söz veriyorum. Anlıyorum ki Rinat Beğ’in sözlerini kızcağız kulisten duymuş. Hep şık, zevkli ve güzel haller içinde bulduğum Tatar-Türk hanımlarını bu “Güzel Hanım”ın şahsında, biraz da Türk güzelliğinin methi sadedinde tasvir etmeğe çalıştım. “Tatar Güzeli” isimli şiir bir Kırılây’da bu şekilde doğdu, ertesi gün Çallı dönüşünde taksî içinde tamamlandı. Kazan’da neşredilmek üzere Rinat ve Ahmet Âdil Beğ’lere verdiğim bu şiiri Türkiye’de ilk defa burada yayınlıyorum:

TATAR GÜZELİ

*Tatar illerinde Güzel isimli,
Bir güzel seyrettim hem özü güzel.
Yanakta gamzesi sevda çukuru,
Görkemi ülkelerce hem yüzü güzel.*

Tenine renk vermiş Arca 'nın karı,
Dolunaydan nişan verir saçları.
Gülüşleri muştuluyor bahârı.
Yeşil yaprak gibi hem gözü güzel.*

*Bilirim koynunda var İrem Bağı.
Al mercana öykeniyor dudağı.
Böyledir güzelin en olgun çağı,
Ağzı inci döker hem sözü güzel,*

*İdil boylarında bir körpe kayın...
Ben fidan diyeyim siz selvi sayın.
Durup yamacına bin yıl karayın**
Endamı, işvesi, hem nazı güzel.*

*Hiçbir ilde rastlamadım eşine.
Tanrım düşürmesin aşk ateşine.
Kaç gönüllü takıp gitti peşine,
Sen de git Dilâver hem izi güz.el.*

Saat 17.00 civarında Kırılây'dan ayrılıyoruz. Konvoyumuz Kazan'a hareket ediyor. Güneşli fakat soğuk bir hava... Her an biraz daha kızılılaşarak batı ufkuna yaklaşan güneş sol tarafı-

* Talaristan'da bir idarî bölge ve onun merkezinin adı.

** Karamak: Tatar Türkçesinde seyretmek.

mızdan vuruyor. Burada çok garibime giden bir vak'ayı anlatmadan geçemeyeceğim: Yarım saat kadar yol almıştık ki, içinde bulunduğumuz minibüs, önce yavaşladı, daha sonra sağa yanaşarak durdu. Çünkü önümüzdeki arabalar da aynı şekilde durmuşlardı. Böylece bütün kervan yolun sağma çekilip durmuş oldu. Merak içinde inip en öndeki arabanın yanına vardığımda gördüm ki dostumuz Rınat Fazıl Ahmet bagaj kapağını kaldırmış, oradaki votka şişelerini, mineral sularını, büyük naylon bardakları çıkarmış gelene gidene içki dağıtıyor. Bir yolunu bularak ele geçirdiğim bir naylon bardağa mineral suyu doldurup ortalıkta dolaşmaya başladım...

Bu ayak üstü içki muhabbetinde sonra yola devam ediyoruz. Ve minel garâib...!

Tatar Güzelleri

Arçu'da bir köy okulunda Tatar Çocukları

Kırlyay'da Tukay müzesinin bahçesi

*Kırlyay'da A. Tukay'ın heykeli önünde Tatar şâiri
Ahmet Adil ve Dilâver Cebeci*

*Kırlay'da Arça Valisi V. V. Mingazov, Rlnat Haris, Rlnat Muhammiedi,
Ahmet Adil, mlletvekil Rlhert, Başkurt Rlvil Beğ*

Arça'dan bir görünüş.

*Kırday'da Tukay müzesinde teşhir edilen bir tablo.
Nehirde Kayık içinde bir Tatar Ailesi*

Kırday'da Tukay müzesinde teşhir edilen tablolardan bir diğeri

MEN KAZANGA BARAMEN
(TATARİSTAN SEYAHATİ NOTLARI)
9. Bölüm

ÇALLI'DA BİR GÜN

*“Hayat “a düşman olan “yaşam” ılı,
“vatan “a da, istiklâle de düşman olur.*

28 Nisan sabahı Kazan'ın 260 km. batıdan doğuya önemli bir sanayi şehri olan Çallı'ya hareket etmek üzere, İlyas Topsakal, Atatürk Üniversitesi Öğretim üyelerinden edebiyatçı Avni Gözütok ve Haydar Mâlikoviç Lisesi Türkçe öğretmeni Konyalı Mehmet Beğle Tataristan Konakhânesi önünde buluşuyoruz. İlyas Topsakal'ın “Bir taksi bulalım” teklifinin duyunca-ya kadar şehirler arası ulaşımının bu kadar sıkıntılı olduğundan habersizdim. Çallı'ya otobüs seferlerinin pek seyrek, vâsıtaların da rahat olmadığını sanıyorum. Taksi fiyatları çok pahalı ve 3.5 saat süren bir yolculuk gerekiyor. İlyas Topsakal beni rahat götürüp getirmeğe kararlı. Ne söylesem, “Olmaz hocam!” diye itiraz ediyor. Nihayet bir taksici ile anlaşıyorlar. Araba içinde dikkatimi ilk çeken, ön camın ortasında asılı duran bir naylon plâka oldu. İstanbul'da özellikle salâtin camilerin avlularında tekke, teşbih, esans gibi malzemelerle beraber satılan çok çeşitli dua plakalarından birisi... Dikkatli okumamakla beraber bir taraftan Âyet-el Kürsü yazılı olduğundan eminim. Şoförümüz

Rıfat'ın bu yazıyı okuyabilmesi imkânsız. Mutlaka arabası uğur getirmesi ve işlerinin bereketli olması temennisi ile oraya asmış-
tır. Benim ilgilendiğimi fark edince özene bezene bir besmele çe-
kiyor. Çok miktarda getirdiğim ve herkese dağıttığım ay-yıldızlı
rozetlerden birisini o naylon plâkanın uygun bir yerine takıyo-
rum. Bu da benim hediyem olsun diyorum.

Kalite itibârı ile vasat diyebileceğim bir yolda seyrediyoruz.
Bir iki yerde geniş nehirlerin üstünden geçiyoruz. Bunların ge-
nişliği karşısındaki hayretimi gören arkadaşlar beni daha da
hayrete düşürmek istercesine, “Bunlar falanca nehrin kolları-
dır” diyorlar. Bu nehirlerin boylarında beğaz, uzun ve mevsun
kayın ormanlarına rastlıyoruz. Anadolu'muzda çok rastlanma-
makla beraber bu ağaca hiç yabancı değilim.

Târihimizin İslâm öncesi ve İslâmî dönemlerinde de ataları-
mız tarafından takdis edilen ağaç edebiyatımızda da önemli yer
tutar:

*“Ahun yapraklı boz kayın
Sekiz gölgeli mukaddes kayın
Dokuz köklü, altun yapraklı mübarek kayın
Sana kara yanaklı ak kuzu kurban ediyorum.”*

Çam, çınar, ardıç, meşe gibi ağaçların da kutsal sayıldığı,
eski Türk İnanç sistemi şimdi elbette o kadar canlı değil ama, iz-
leri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu gün Türk dünyâsının her
yerinde bu ağaçların halk idrâkında farklı bir yeri vardır.

Târihimizin en büyük, muhteşem ve cihân-şümûl devletle-
rinden birisi olan, Osmanlı cihan devletini kuran sülâle de, ka-
rakeçili aşiretine bağlı bir boy olan “Kayı’dan çıkmıştır ki bu is-
min “Kayın” dan geldiği söylenmektedir. Kim bilir, belki de va-
tana dönerken Ahmet Âdil’in bana hediye ettiği birkaç kasetten
birisi olan çağdaş Tatar şarkıcısı “Resim”in “Kayınlar arasında”

adlı kasetini şimdi bıkmış u-sanmadan bunun için dinliyor olmayım. Bu çok eski ecdad kültürü herhalde benim de şuur altında belli ölçüde yer almıştır.

Çallı'da otobüsten daha çok, taksilerin bulunduğu terminalden indikten sonra, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın okullarında "51.lise" adıyla bilinen okula varmak hususunda biraz zorlanıyoruz. Çallı yarım milyon nüfûsu ile büyük bir sanayi şehri. Ünlü Kamas marka kamyonlar burada imâl ediliyor. Kamas, İdil Nehri'nin kollarından birisi olup, şehir onun kıyısında kurulmuş. Gelişmiş, büyük bir şehir olduğu umûmi manzarasından hemen belli oluyor.

51. lise küçük ve şirin bir okul. Bu ilim yuvasının içinde bizim için düzenlenmiş kısa, samîmi ve unutulmaz güzellikte bir merasim cerayân ediyor. Etek uçlarına beğaz saten dikilmiş bol büzgülü, kırmızı kumaştan yapılmış, göğsü ay yıldızlı bir elbise içinde beş yaşlarında bir kız çocuğu bir demet kırmızı beğaz karanfil ile beni karşılıyor. Ona "Ezgi" diyorlar. Anadolu yaylasının ezgileri kadar güzel... Bu okulda çalışan Kayserili Erhan Turasan Beğ ile Emel Hanımın kızları... Burada daha önceden bir program planlamış. Şimdi onu uyguluyorlar. Okulun öğretmenlerinin ve bir kısım öğrencilerin hazır bulunduğu bir salon-da beni, Ayşe Hanım'ı, Avni ve İlyas Beğ'leri salona hakim olan sahneye oturtuyorlar. Burada hem sorulan suallere cevap veriyorum, hem de şiirler okuyorum. Pembe renklerin hâkim olduğu millî kıyafetler içindeki güzel Tatar kızları mahallî oyunlarından örnekler gösteriyorlar. Türkçe bölümünde okuyan öğrencilerden bir kaç sazla "Türkiyem" i söylüyorlar.

Burada Marsellâ isimli Türkçe âşığı bir hanımla tanıştım. Çok iyi İngilizce de bilen bu hanım bizim İstanbul Türkçesini fevkalâde kullanılmasına rağmen, hâlâ Türkçeyi çok iyi öğrenmek ülküsünden vazgeçmemişti. Bir defasında bana, "Sizi dinlemek istiyorum, şöyle doya doya Türkçe dinlemek istiyorum" de-

mişti. Türk dilinin özellikle İstanbul Türkçesinin su şırıltısı kadar huzur verici, bir güvercin kanadından kopmuş tüy kadar yumuşak sesini keşfedilmiş bahtiyar insanlardan birisi...

Ah o güzelim Türkçe! Ömer Seyfettin'in, Yahya Kemâl'in Tanpınar'ın, Peyâmi Safa'nın Necib Fâzıl'ın, Arif Nihat'ın ağzındaki kaleminden şeker gibi Türkçe... Bu Türkçeyi şimdilerde elli sene önce çevrilmiş yerli filmlerde duyabiliyoruz. Lâkin bu güzelim Türkçeye musallat olmuş güveler, şimdi bu filmlerdeki kelimeleri de uydurmalarla değiştiriyorlar. “Hayat”a, “Aşk”a, “şuur”a, “Vatan”a, “İstiklâl”e “Hürriyet”e bu derece düşmanlık dünyânın hiçbir yerinde görülmemiştir. Ne acıdır ki Liseyi bitirinceye dek çocuklarına Türkçeyi öğretemeyen eğitim sistemimiz, son yılların tozu dumanı içinde İngilizce öğretimini İlkokulun dördüncü sınıfına kadar indirmeyi başarabilmiştir. (!) fakat hiçbir ciddi muhâlefetle karşılaşmamıştır. Marsella Hanım'ın Türkçe hayranlığı karşısında bunları düşünmekten ve yazmaktan kendimi alamıyorum.

Bundan sonraki durağımız 21. Lise... Burada da Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın bir Türkçe okulu var. Hey'et hâlinde oraya gidiyoruz. Zeminden birinci kata çıkan merdivenlerin başında bizi millî kıyafetli kızlar karşılıyorlar. Birisinin kucağında daha önce Arça'da yediğim ekmek ve tuz var. Önüme geçip nazıkçe ikram ediyor. Usûlüne uygun olarak bir parça koparıp tuza banarak yiyorum. Diğer arkadaşlar da böyle yapıyorlar.

Bir müddet sonra okulun geniş konferans salonunda öğretmenlerin ve öğrencilerin hazır bulunduğu bir sohbet programı başlıyor. Salonun ve her türlü gösteriye imkan veren sahnesinde millî kıyafetler içindeki kızların oyunlarını seyrederiz. Önceden hazırlanmış bir program olduğunu düşünüyorum. Günlük kıyafetleri içinde bir grup genç sahnede koro halinde Anadolu türkü ve şarkıları söylüyorlar. Ekseriyetle soru cevap şeklinde devam eden sohbet sırasında, gözüm sık sık Marsella

Hanıma kayıyor. Büyük bir dikkate beni dinlediğini anlıyorum ben yeri geldikçe Anadolu Türklüğü'nün siyâset, askerlik, san'at, edebiyat ve ilim büyüklerinden bahsediyorum. Gözlerinde zekâ pırıltıları fışkıran cevval ve meraklı 12-13 yaşlarında bir genç ayağa kalkarak, "Sizin de bizim büyüklerimizden tanıdıklarımız var mı?" diye soruyor. Verdiğim cevap sâdece onu değil, beni dinleyenlerin pek çoğunu şaşırtmış olmalı. Çünkü Onları **Zeki Velidi Togan, Akdes Ni'met Kurat, Sadri Maksûdi Arasal, Ayaz İshâki** gibi Türkiye'ye gelip burdaki ilim, fikir ve kültür hayatına te'sir etmiş insanlardan söz ediyorum. Doğrusu şu ki, benim neslim bu insanlardan çok istifâde etmiştir. Türk Ocaklarından ve daha sonra Ülkücü teşkilâtlardan yetişen her milliyetçi, bu insanları çok iyi tanımaktadır. Üniversite öğrenciliğimiz yıllarında, **Sadri Maksûdi'nin "Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları"** isimli eserini veya bütün Türklerin bir ordu olması lâzım geldiği fikrini İstiklâl mücadelesine emrindeki birlikle, gelip katılan bir özbek subayının hikayesi etrafında işleyen Ayaş İshâki'nin "Üyge Tabı" (Eve Doğru)sını bilmeyen ve okumayana şüphe ile bakardık. Bu vesîle ile diğer Türk budunlarından yetişmiş olan önemli şahsiyetlere de temas fırsatı buluyorum. **İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik"** düstûrundan, bir zamanlar **Altaylar'dan Adalar Denizi'ne** kadar uzanan geniş coğrafya üstünde hâkim olan Türkçeden ve Türk yaşayışından bahsediyorum.

Ne acıdır ki bu gün, Türk dünyasında böyle bir birlik mevcûd değildir. Sovyet imparatorluğunun istibdat yıllarında sosyalizmin ustaca propagandası sebebi ile, yurdumuzda bir çok saf **insan Orta Asya Türklüğü'nün** mevcudiyetine inanmıyor, oradaki Türklüğün farkında olan sosyolistler ise **Sovyet** dünyasını mes'ûd insanlar cenneti olarak düşünüyordu. Hattâ **Sovyet İmparatorluğu'nun** parçalanacağını söyleyenlere gülüyorlardı. Türkiye'de **Sosyalizmin, Marksizm-Leninizm'in** ta-

raftan olan ve aslı cehalete dayanan bu köhne ideolojiyi, her vesîle ile reklâm eden san'atçılar, Rusların hâkim olduğu bütün Türk iklimlerinde birer dâhi olarak takdim edildiğinden dünyadan habersiz zavallı Türklük, başka hiçbir şâir ve yazarını tanıma fırsatı bulamıyordu. Şu anda bile birçok yerde aynı durum câridir. Türkülûge tarihin en büyük darbesine vurmuş olan komünizm, bizim gafil ve câhil (Örnekleri hâlâ mevcuttur) aydınımızın bir kısmının yegâne ülküsü idi. O yıllarda hiç kimse Atatürk'ün **“Türk âleminin en büyük düşmanı komünizmdir, görüldüğü yerde ezilmeli!”** emrini şuurlu olarak düşünmüyordu.

Eğer aydınlarımız **Atatürkçülüğü** milli değerlerden kopmak ve Türk tarifine düşman olmak şeklinde değil de doğru dü-rüstü anlamış olasalardı, bu sıkıntılı dönemi çok daha rahatlatır, bu gün olduğumuzdan en az elli sene ilerde olurduk. Tarihin en az zâlim imparatorluğu, insanlık âlemini ilimde, fende, kültürde, insani değerlerde, kısacası medeniyette en az seksen sene geri bırakılarak çöküp gitti. Onun en güçlü olduğu altmış-lı yıllarda üstün sezgisi, irfanı ve imânı ile **Arif Nihad Asya** **“Zelzele”** şiirinde şöyle diyordu:

*“Bana haber verin o şimal çocuğundan
Daha ayrılmamış mı sarhoşluğundan
Daha doymamış mı, daha doymamış mı
Çelik gagah kargalar
Gözlerini oymamış mı?
Bu gün böyle geçer... Yarın vardır...
-ve ey şövalyeler şövalyesi-
Senin de bir zelzelelik canın vardır!...”*

Nitekim zelzeleye bile lüzum kalmadan **“Prestrika ve Glastnost”** rüzgârları altında gümbür gümbür yıkılıp gitti.

Şimdi ünlü Kızıldoru'nun bıyığını balta kesmez anlı-şanlı komutanları madalyalarını satarak geçiniyorlar. Bu madalyalardan arzu edenler, İstanbulda Beğazıt Câmîinin yanındaki çınarın altında eski eşya satan antikacılardan istedikleri kadar te'min edebilirler.

Bana zor sualler soran bir toraman Tatar çocuğu, şâir olmanın şartlarını da merak ediyor. Dile hamiyetten kültüre, gör-güye, bilgiye, sezgiye, millî irfana, şiir kültürüne, çok okumaya, edebiyat târihi hakkında yeterli bilgiye, şiirin tekniğinden haberdârlığa varıncaya dek bir çok şart sayıyorum. Bu kadar şartın bir arada olması ona imkânsız görünüyor. Ümitsizlik içinde yüzüme bakıyor. Fakat ona söylediğim şu son cümle gönlinün derinliklerinde çırpınıp duran mecalsiz şiir kuşunu öldürmüş olmalı: Diyorum ki bütün bu şartlara ilâve olarak eğer şâir yaratılmış isen iyi şiir söyleyebilirsin.

Tiyatro ve konferans için düzenlenmiş salonun sahnesinde, nefis kıyafetler içinde Tatar kızları daha çok değişik ve câzib gelen oyunlarından örnekler sergiliyorlar. Daha sonra, öğretmenler odası olduğunu tahmin ettiğim orta büyüklükteki bir salona geçiyoruz. Burada Üçpuçmak ve Çekçek de dâhil olmak üzere bir çok yiyeceğin hazır olduğu sofraya oturuyoruz. Devamlı hasretini çektiğim çay öğününde okulun idarecileri, öğretmenleri, **Konyalı Abdullah Beğ**, diğer okuldan **Erhan Beğ**, **Marsella Hanım** ve aramızda bir müddet sonra katılan **Çallı Eids** merkezinde görevli Gâlimcan Beğ ile evvelce Kültür Bakanlığı yapmış, Devlet San'at Galerisi Müdiresi Sâbire Hanım var. Sohbet ediyoruz. Sâbire Hanımı bana orada lâıykı ile tanıtmışlardı. Onunla uzun uzun sohbet edemediğim için çok üzgünüm. Tataristan'da hatırı sayılır bir kültür adamı olduğunu sonradan öğrendim.

Kazan'dan yola çıktığımızda akşama dönmeyi tasarlıyordum. Bu düşüncemi de Avni, İlyas ve Mehmet beğlere açıklamış-

tım. Her nedense oteldeki odamın boş kalmasını istemiyordum. Akşama mutlaka dönelim dediğimde özellikle Mehmet Beğ, “Hocam ne olur bir gece orada kalalım.” Diye adetâ yalvarıyordu. Saat onyedî sularında ben bu gece Kazan’da olmalıyım şeklindeki ısrarım üzerine sofradan kalkıyoruz. Okulun uygun bir yerinde fotoğraf çektiriyoruz. “Lütfen kalın, zâten vâsıta bulamazsınız.” Tekliflerine rağmen Gâlimcan (Âlimcan) Beğ bizi terminale ulaştırıyor. Gerçekten otobüs bulmak mümkün değil. Bir taksici ile pazarlığa girişiyoruz. Fakat o kadar pahalı ki... İlyas bu fiatı ödemeğe razı ama ben müsâde etmiyorum.

Gâlimcan Beğ bizi sürekli evine da’vet ediyor. Hemen orada ayaküstü yaptığımız istişare sonunda kalmaya karar veriyoruz. Bu karara en çok sevinen Mehmet Beğ oluyor. Akşam yemeğini Gâlimcan Beğlerde yedikten sonra Erhan Beğ’lerin kaldığı binada yatacağız. Orada pazarlık yaptığımız taksi şoförü Ediz sabah sekizde gelip bizi Kazan’a götürecektir.

Gâlimcan Beğ büyük memnuniyetle, bizi alıp önce vedâlaşarak ayrıldığımız okula iletiyor. Hâlâ orada olan bâzı dostlarla gidemediğimizi, bu gece Çallı’da kalacağımızı bildirdikten sonra Gâlimcan Beğ’lerin evine ulaşıyoruz.

Çallı'da 21.ci Lisede görevli öğretmen ve idareciler şairimizle toplu halde

Çallı 51.ci Lisede heyetimiz için yapılan merasimde Türk-Tatar kızlarının sergilediği oyunlardan bir görünüş.

Çalı'da Galimcan Bey'in mükellef sofrasında soldan, Abdullâh Hey, Erhan Bey, D. Cebeci, İlyas Topsakal, Aynî Gözlütok, Ayşe Yılmaz, Fülûze Hanım, Batuhan Arkasında Fevziye Hanım kızları ve Galimcan Bey.

Çalı 51.ci Lisede Erhan Bey ve Emel İlanının şairimizi karşılayan kızları Ezgi.

*Çallı'da Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın okullarından 51.ci lisede
sairimiz Dillâver Cebeci, Ayşe Yılmaz, Avi Bey ve İlyas Tapsakal.*

Çallı 'da 21.ci Lisette iki öğrenci sairimiz Dillâver Cebeci ile.

Çallı'da Türk dünyası Arattırmaları Vakfının okullarından 21.ci lisede Anadolu Tükküleri söyleyen bir öğrenci grubu.

Çallı'da 21.ci Lisede Tatar millî oyunlarından örnekler veren bir Türk kıızı

MEN KAZANGA BARAMEN
(Tataristan Seyahati Notları)
10. Bölüm

TURAN'IN ADSIZ KAHRAMANLARI

*“Turan Turan Yeşil Turan
Evlatlarım Sana Kurban “*

Kurşun benizli bir alaca karanlık, akşamın yaklaşmakta olduğunu gösteriyordu. İstanbul'da ezanların minarelerinden dökülmeğe başladığı dakikaları hatırlatan bir akşam... Yüksek apartmanlardan oluşmuş bir sitedeyiz. Gâlimcan Beğ arabasını siteye mahsus park yerine bırakıyor. Bu park yerinin dışında hiçbir mahale araba koymak mümkün değilmiş. Aslında takdir ettiğim bu mükemmel kaide, aynı zamanda beni çok şaşırttı. Çünkü bizim İstanbul'da istediğiniz yere araba park edebilir, istediğiniz bir yerde sergi açabilir, istediğiniz bir malı istediğiniz fiyatta satabilirsiniz. Böylece dünyanın en güzel şehirlerinden birisi olan İstanbul, bir panayıra dönmüştür. Bunun yegâne sorumlusu siyâset hokkabazlarıdır. İstanbul'u bu halden kurtarmak hususunda bir ciddî niyet de henüz görülmemektedir.

Nihayet Gâlimcan Beğ'in apartmanına giriyoruz. Burada dikkatimi ilk çeken husus, apartmanın bakımsızlığı oluyor. Komünizmin güvensiz ortamı içinde her sâkin, dâiresini korumak için kendisine göre bir takım tedbirler almış. Bunların ba-

şında daire giriş kapısının demir parmaklıklarla berkitilmesi gelmektedir. Her şeyin devlet tarafından yapılması lazım geldiğine dair olan inanç, apartmanın da bakım hususunda ihmâl edilmesine sebep olmuş gibi görünüyor. Her katta ayrı badana, ayrı renk, ayrı görünüm. Herkes kendisine göre bir şeyler yapmış. Ancak, Gâlimcan Beğ'in dairesinden içeri girer girmez önümüze yepyeni, sıcak, temiz ve ışıklı bir dünya çıkıyor. Burası bir Türk evidir. Biz Türkler veya şarklılar, belki sokaklarımızın temizliğine yeteri kadar dikkat etmeyiz, ama en fakir evlerimiz bile tertemiz, pırıl pırıldır. Dışımızdan ziyâde, içimiz önemlidir. Batı ile doğu insanı arasındaki önemli farklar ilmî metodlarla araştırılıp ortaya konmuş mudur bilmiyorum ama, bu kaanat bir genelleme halinde her yerde söylenmektedir. Gâlimcan Beğ'in evine gördükten sonra bu kaanatım daha da kuvvetlendi. Namaz kılmak istediğimi söylediğimde beni hemen küçük temiz ve düzenli yatak odalarına götürüp önüme bir seccade sererek, bu arzumu yerine getirdiler. Bunu çok tabi-i bir hâdise olarak gördüklerinden eminim. Mükellef bir sofrâ çoktan hazırlanmış. Diğer dostlarımız da birer birer geliyorlar. Gâlimcan Beğ'in eşi Fevziye Hanım ve kızları gelenleri karşılayıp, sofrayı düzenliyorlar. Tam bir Türk Hanımefendisi olan Fevziye Hanım, bu ziyaretimizden çok memnun. Gâlimcan Beğ adeta göklere uçuyor. Bir müddet sonra Batuhan, Erhan, Abdullah İlyas, Avni Beğler ile Ayşe ve Filûze Hanımlardan mürekkep bir misafir topluluğu, pastalar, çörekler, Beliş. Çekçek, reçeller, şurublar ve meyvelerle süslenmiş, sofranın başında idik. Gâlimcan Beğ, bu sofrâ sohbetini videoya kaydederken bizde fotoğraf makinesi ile tesbite çalışıyoruz. Sohbet konusu, ekseriya millî değerler oluyor. Hem Türkiye'nin, hem de dünya Türklüğü'nün önemli meselelerini hararetle dile getiriyoruz. Bu arada Ayşe Hanım benim çok merak ettiğim Beliş ve Üçpuçmak'ın tariflerini Fevziye Hanım'dan almaya çalışıyor. Gâlimcan Beğ yaz aylarında Türkiye'ye gidiyor. Antalya tarafındaki tatil beldelerini çok iyi biliyor.

Tabi, herkesin çok iyi tanıdığı Turan Yazgan'a bol bol selâmlar gönderiliyor. Bu güzel sohbet gece yarısına yakın tamamlanınca, Erhan Beğler'in kaldığı pansiyonda gecelemeğe üzere kalkıyoruz.

Bir müddet sonra Erhan Beğler'in kaldığı pansiyona ulaşıyoruz. Çok dikkatli bakmadım ama, dört beş katlı bir bina.. Biz en üst kata çıkıyoruz. Katın cümle kapısı enine dikdörtgen plânlı yapının tam ortasında. Yâni cümle kapısından girdiğinizde iki kanat gibi sağ ve sol taraflarınıza uzanan bir koridor var. Bu koridorda karşılıklı odalar göze çarpıyor. Yine ortaya yakın bir yerde pansiyonun kat görevlisine mahsûs bir oda ve onun bütün koridoru tarassuta imkân veren bir yerde masa ve sandalyesi yer almış. Biz koridorun sağ tarafına yöneliyoruz. Beş on adım sonra bana sol taraftaki bir odayı açıyorlar. Tam karşımda kapısı açık, bir odadan ibaret ortak mutfak görünüyor. Kat sâkinlerinin yemek ve kahvaltı hazırlıklarını yaptıkları ve yedikleri bir oda... Tabi bu iş sıra ile oluyor. Mutfağın yanındaki odayı da bizim İlyas Beğ ile Avni Beğ paylaşıyorlar. Mehmet Beğ tanıdık bir yerde misafir olacakmış, sabah bize katılmak üzere oraya gitti. Gecenin ortasındayız. Mutfak müsait ve Emel Hanım burada bize çay demliyor. Benim odam bakımsız bir otel odasına benziyor. Bir yatak, karşısında bir iki koltuk, elbise asmaya mahsus bir dolap, ortada bir sehpa ve tuvalet ile banyonun bulunduğu bölüm. Meğer bana lüks bir oda vermişler. İlyas Beğler'in odasında özel tuvalet ve banyo yokmuş. Onlar koridordaki umûmî helâyı kullanmak zorunda kalmışlar Pansiyon hakkındaki diğer bilgileri Erhan Beğ ve Emel Hanım ile yaptığımız çay sohbeti sırasında onlardan alıyorum. Burası Sovyet döneminden kalma bir mesken. Her tarafta insanlar buna benzer meskenlerde kalırmış. Bu pansiyon hâlâ kullanılanlardan imiş. Ailelerin bu pansiyonlarda kalmaya mecbur edildiklerini her düşündüğümde irkildim. Şimdi ekseriyetle yalnız insanlar ve gençler kalıyormuş. Bizde hâlâ kökü kurutulamamış. Sovyet üftâdelerinin akıllarının yerinde olup olmadığı hususunda ciddî şüphelerim var.

Erhan Beğ, ülküsü, hedefi, da'vası olan bir insan. Da'vası olan bir insan vasat insandan dâima üstündür. Onunla uzun uzun, özellikle Türkiye'nin sosyal ve siyâsî meseleleri üzerinde konuştuk. Erhan Beğler'in ve burada görev yapan arkadaşların bir çok sıkıntıları var. Fakat onları bu sıkıntılar karşısında güçlü kılan, imân ve ülküleridir.

Şu anda Tataristan'da, Kırgızistan'da, Özbekistan'da, Azerbaycan'da ve diğer Türk bölgelerinde bir çok sıkıntılara göğüs gererek hizmet veren bu insanlar niçin buralardalar? Hele Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı gibi imkânları çok sınırlı bir fedakâr müessesenin mensubu olarak çalışmak... Bütün bu fedakârlıkların temelinde Türk Milliyetçiliği fikir sisteminin onlara verdiği Turan ülküsü vardır. Bütün Türkler'in birliği mâ'nâsına gelen bu ülkü, çok defa Türk Milliyetçiliği'nin düşmanları tarafından garib anlamlar yüklenerek, alaya ve hafife alınmak istenmiş, zaman zaman da kendi mensubları tarafından çok iyi anlaşılamamıştır. Özellikle Orta Asya Türk Birliği'nden her zaman ürkmüş bulunan Ruslar ve Çinliler tarafından, Türk Milliyetçileri'nin en uzak hedeflerinden birisi olan bu düşünce biçimi "Kılıcı palayı kuşanıp Asyada fütuhata çıkmak" şeklinde ta'rif edilerek Turancıların ne büyük bir hayâl içinde oldukları imâ edilmiştir. Türkiye'deki komünistler ise, 1950li yıllardaki Balkan göçüne atıfta bulunarak, "Bunlar da Orta Asya'da kalan Türkler'i Türkiye'ye getireceklermiş!" gibi bir mantıksız itham ile yine milliyetçilerle alay etmeğe çalışmışlardır. Hattâ bir çok câhil komünist ve solcu, samîmi olarak, "Canım, Orta Asya'da Türk mü kalmış ki, bunlar onların hürriyetinden söz ediyor." ifadeleri ile Turan ülküsüne bağlı olan ülkücü gençliği karalama cihetine gitmişlerdir. Turancılık elbette bu söylenenlerin hiç birisi değildir. Târih birkaç defa Türk birliğinin gerçekleştiğine şahid olmuştur. Bu dönemler, yeryüzünde fertlerin ve milletlerin zulme, haksızlığa en az uğradıkları dönemler olmuştur. Çünkü yapı itibâriyle çok merhametli ve civanmert olan Türk Milleti, askerî

ve siyâsî bakımdan kuvvetli olduğunda, başka güçlere zulüm ve haksızlık fırsatı yermeyi veya zulme uğrayanların yanında yer alır. Tûrân, ilk defa ülkücüler tarafından ortaya atılmış bir ülkü değildir. Fakat, siyâsî muhtevalı bir mefkure olarak Osmanlı Cihan Devleti'nin son dönemlerinde halka mâl olacak derecede kesif bir şekilde ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Savaşı'na girerken milliyetçi aydınlar Turanın gerçekleşeceğine inanmaktaydılar. Bu Orta Asya'daki bazı Türk zümreleri ile siyâsî beraberlik ma'nâsındaydı. Çünkü bu savaşın sonunda Rus Çarlığı'nın parçalanması bekleniyordu. Bu sebeble savaş öncesinde,

*Düşmanın ülkesi viran olacak
Türkiye büyüyüp Turan olacak"*

Mısraları, bütün Türk münevverlerinin samîmî temennisi halindeydi. Bu düşüncenin mimarlarından birisi olan Ziya Gökalp'e göre, Turan muayyen bir coğrafya değil, Türk Milletinin belli şartlar içinde olması hâliydi.

*"Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir, Turan "*

Türk Milleti belli şartlara taşınması hâlinde herhangi bir coğrafya üzerinde bulunabilirdi. Ziya Gökalp, vatani tamamen bu şartlara bağlıyordu:

*"Bir ülke ki toprağın da başka ilin gözü yok.
Her ferdinde mefkure bir, lisan, âdet din birdir
Meb'ûsânı temiz orda Boşo'ların sözü yok
Hududunda evlâtları seve seve can verir
Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın!... "*

*Bir  lke ki  ar sısında dönen bütün serm ye
San'atına yol gösteren ilimle fen T rk nd r
Hirfetleri birbirini d im eder himaye
Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren T rk nd r
Ey T rko flu i te senin orasıdır vatanın!... "*

Ancak,  lk c ler T ran'ı hep mevcut bir coğrafya üzerinde bir Türk birliği olarak tasavvur etmişlerdir. Bu çok uzak ve nih   bir hedef idi. T arih boyunca akıllı, ayağı yere basan fakat önüne çıkan imkânları en iyi şekilde değerlendirilmesini bilen Türk Milliyetçileri, içinde bulunduğumuz  a da da Turan d    ncesini mantıklı ve olabilir ve bir zihniyet hâlinde muhafaza edebilmi lerdir. Bu anlayış, komünistlerin ve c hillerin ithamlarında yer alan if delerden çok uzaktır: Türk Milliyetçileri'nin ve onları yeni, daha muhtevalı, daha  a da , daha imanlı ve heyecanlı bir mecraya akıtan  lk c lerin Turan anlayışı, yeryüzünde herhangi bir başka kavmin baskısı altında kültür değerlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya olan Türk topluluklarının kimliklerini muhafaza etmeleri, kendi vatanlarında h r ve müstakil yaşamaları şeklinde özetlenebilir. Bu toplulukların ya ad ı co rafyaların başlıcaları şunlardır: Doğu Türkistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kıbrıs.  lk c ler bu vatan parçaları üstünde yaşayan soyda larının kendi kaderlerini kendilerinin t yin edeceği biçimde h r ve m st kil olmalarını temenn  ediyorlardı. Çünkü bunların çoğu Ruslar tarafından insafsız bir şekilde s m r lmekteydi.  lk c ler ilk defa bu hakikati yüksek sesle ve daha cesur bir tarzda dile getirmişlerdir.   te komünistlerin tahammül edemedikleri tavır buydu. Böyle bir arzunun tahakkuku, Sovyet İmparatorluğu'nun parçalanması demekti. Buna m n  olabilmek için her türlü yalan, iftira, karalama ve engel meşru sayılmaktaydı.   te oniki Eylül  ncesi kavganın sebeplerinden birisi de bu idi.

Neticede ülkücüler haklı çıkmışlardır. Bizdeki komünist yobazların hüznü ve şaşkın nazarları arasında Sovyet zülüm rejimi yer ile yeksan oldu. Onun harabeleri arasından bir çok müstakil ülke doğdu. Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Azerbaycan bunlardan beşidir. Ayrıca birçok özerk cumhuriyet de vardır. “Tataristan, bunlardan birisidir. Bu hâlde “Turan tamamen gerçekleşti” demek mümkün müdür? Elbette değildir. Çünkü Ruslar “Bağımsız Devletler Topluluğu” adı altında yine belli bir ölçüde hâkimiyetine devam ettirmektedir. En azından bu topluluğa üye ülkeler Mustafa Kemal Atatürk’ün çok mükemmel bir şekilde ifadelendirdiği “İstiklâl-i tam” hâlinde değildir. Ancak ülkücüler için Turan yolunda en büyük adım atılmıştır. Ülkücülerin veya Türk Milliyetçileri’nin bu günkü Turan anlayışı, önce yeni Türk Cumhuriyetlerinin tam bağımsızlığa kavuşmaları, bütün Türk Devletleri arasında ortak atalarımızdan kalma manevî değerler etrafında bütünleşme, daha sonra iktisadî, askerî ve teknolojik ilişkilerin en üst seviyeye çıkarılması ve milletler arası münâsebetlerde başkalarına karşı birbirlerinin menfaatlerini koruma tavrının tahakkukudur. Bütün bunların gerçekleşmesi için vazgeçilmez bir ön şart vardır. O da Türk Devlet ve Toplulukları arasında ortak bir alfabenin kullanılmasıdır. Ne yazık ki henüz bu ön şart bile gerçekleşmemiştir. Bu dünyâ Türklüğünün istikbâli bakımından çok ümit kırıcı bir durumdur. Turan ülküsünün önünde daha nice engeller vardır: Ekserisi Müslüman olmakla beraber, bu “ekmel din” hakkında hiçbir Türk ülkesinde tatminkâr bir eğitim alınmamakta ve maalesef İslâmiyet lâıykıyla bilinmemektedir. Türk zümreleri arasındaki alt şube mensubiyeti taassubu kırılamamıştır. Ruslar’ın asırlardan beri tatbik ettiği “etnojenes” politikası sonucu olarak birçok Özbek’e, Kazak’a, Kırgız’a, “Önce Türküm” dedirtmek mümkün değildir. Yine Ruslar’ın ve özellikle Sovyet rejiminin ince siyâseti ile bütün Türk âlemi anlaşılması güç bir içki iptilâsına düşürülmüştür. Bu kadar çok içki içen hiçbir toplu-

lukta arzu edilen kalkınma ve ilerleme hamlesi görülemez. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde sâdece Azerbaycan Türkleri ile Anadolu Türkleri arasında anlaşma sıkıntısı yoktur. Türkiye Türkçesi ile diğer Türkçeler arasında bariz farklılıklar mevcuttur. Bütün bu olumsuzluklara gerçekçi ve hissîlikten uzak bir nazarla bakmak mecburiyetimiz vardır. Hiçbir şey yapmadan gelecek üzerine hayâller kurmak, Türk Milliyetçilerine yakışan bir hâl değildir. Eksiklerimizi bilerek, bunların tamamlanması için uzun vadeli plân ve programlar yaparak, çalışarak, sabrederrek sonuca doğru yürünmelidir. Aksi halde “21. Asrın Türkler’in asrı” olması zayıf bir ihtimâlden ibaret kalır.

İşte benim buralarda gördüğüm ve tanıştığım her meslekten birçok Anadolu Türkü; Türk dünyasının bütünleşmesinin şartlarını çok iyi bilen ve buralarda birçok sıkıntılara katlanan mefkure sahibi insanlardır. Hele Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı’nın kültür elçileri diyebileceğim öğretmenler, bütün bunların farkında olan, ne yaptığını çok iyi bilen fedakâr insanlardır. Onun için ben bu arkadaşlara “Kahramanlar” diyorum.

Burada yeri gelmişken, “Milliyetçilik” mefhûmu üzerinde de birkaç mülâhazada bulunmak istiyorum: Bu tâbir, dünyanın neresinde olursa olsun, millî varlığı, (Maddî ve manevî) hürriyet ve istiklâlî, şeref ve haysiyyeti lâıyık ile korumak, o milletin mensublarını içinde bulunduğu çağın bütün imkânlarından istifâde eden fertler olarak mes’ud ve müreffeh kılmaktır.

Milliyet duygusu tabii bir duygu olup, içinde yüksek insanlık ideâlleri vardır. Başka milletleri hor görme, ezme, yok etme gibi düşmanlık ifâde eden bir anlayış milliyetçilik mefhûmu içinde asla mevcut değildir. Başka milletlerin varlığını ortadan kaldırmaya yönelmiş bir tavır milliyetçilik değil, şovenliktir. Hele Türk Milliyetçiliği, târih boyunca bu tür bir anlayışa hiç i’tibar etmemiştir. Eğer biz bu gün Anadolu toprakları üzerinde hür ve müstakil isek, şeref ve haysiyetimizle yaşıyorsak, bunu milliyetçiliğimize ve onun en büyük temsilcisi Mustafa Kemâl ile onun milli-

yetperver kadrosuna borçluyuz. Bu itibarla, milliyetçiliği hafife almak, tehlikeli görmek gibi câhilce anlayışlardan uzak durmamız gerekmektedir. Çeşitli ülkelerde görülen baskıcı, gaddar ve mantıksız uygulamalar milliyetçilik değil, şovenliktir. Bunları birbirinden çok iyi ayırmak gerekir.

Türk Milliyetçiliğine çeşitli sebeplerle düşman kesilmiş bazı çevreler, milliyetçilikten çok farklı bir kavram olan ve asla millet mânâsı taşımayan ulus kelimesinden türetilmiş “ulusçuluk” mefhûmunu ileri atarak ve ona kendi ideolojilerine göre mânâlar yükleyerek, milliyetçiliği unutturmak gayretine düşmüşlerdir. Televizyonlarımıza ve basınımıza musallat olmuş altmışlı yılların komünist kalıntıları, dünyânın çeşitli yerlerindeki şovenist tatbikatları (Sırp şovenizmi gibi) milliyetçilik olarak takdim etmek suretiyle bu asil anlayışı menfur bir düşünce şeklinde gösterme gayretine düşmüşlerdir. Halbuki bir ferdin şahsiyetini, karakterini, maddî ve mânevi varlığını korumaya çalışması, sosyal hayat içinde yükselme ve statü kazanma gayretleri ne ise, millet için de milliyetçilik odur.

Kıscacası, insan topluluklarını sosyal ilişkiler ağı mükemmel, üst ve alt sistemleriyle işleyen bir bütün, her türlü yüksek seviyede faaliyete ve medeniyet hamlesine hazır hâle getiren öncüler milliyetçilerdir. İşte Tataristan Özerk Cumhuriyeti’nin mimarları da milliyetçi ilim, fikir, kültür ve san’at adamları olmuştur. Abdullah Tukay bunlardan sadece birisidir. Bu Türk yurdunda da, diğer yurtlarda da milliyetçi aydınlar yetiştikçe, Türk âlemi Turan ülküsüne biraz daha yaklaşıacaktır. Turan, yâni büyük Türk dayanışması veya siyâsî birliği, insanlığın bir çok acısını dindirecek kutsal bir güçtür. Dedelerimiz bunun başarmışlardır. Biz de başarmalıyız. Aksi bize yaraşmaz!

VE DÖNÜŞ

*“Vatan ne Türkiye ’dir Türklere ne. Türkistan
vatan büyük ve müebbet bir ülkedir, Turan”*

Ziya GÖKALP

29 Nisan sabahı bizi Kazan’a götürecek olan şoför Ediz, kaldığımız pansiyonun önüne tam vaktinde geldi. Ve yola koyulduk. “Evvel refik, sümme’ttarık” (önce arkadaş, sonra yol) kavlince yine aynı arkadaşlarımla Kazan’a azîmet eyledik. Üç saatten fazla sürecek olan böyle bir yolculukta ne konuşulur. Gördüklerimizden tanıdığımız insanlardan söz ediyoruz. Zaman zaman Türkiye üzerine konuşuyoruz. Arada bir fıkra anlatıyoruz, ama benim kafamın içinde “Tatar Güzeli”ne ait mısralar doluyor. Kimse işin farkında değil. Hafızam zaman zaman donup kalıyor, arabanın içinde o anda giden sohbete, Erzurum’da bir bar ekibinin “pöçüğünden tutan” gecikmiş oyuncu gibi katılıyorum. Sonra hafızam çözülüp, mısraların dansı başlıyor. Bu arada Ediz’in anlattıklarına kulak vermemek elde değil. Besmele çekmeyi annesinden öğrenmiş. O daha çocukken babasını, “Sen niçin Rusça bilmiyorsun? diye alıp götürmüşlerdir. Gidiş o gidiş. “Ne olur beni yadırgamayın” diyor, “bu ülkede yıllarca gördüğünüz pansiyonlarda, yersizlikten ve yataksızlıktan, yetişmiş çocuklarla anaları aynı döşekte yatmaya icbar ettiler.” Ediz’i dinliyorum ama, anlattıklarını çok iyi biliyorum. Bundan otuz-kırk sene önce biz yurdumuzda halkımıza bunları anlatmaya çalışırken, malûm ve mahut çevreler (Peyâmi Safa komünistlerden bahsederken böyle derdi.) bizi gericilikle itham ederlerdi.

Şiiri bitirip bir kağıda kaydettikten sonra arkadaşlara okuyorum. Bir, şâirin en güzel ânı budur. Yeni bitirdiği şiirini birilerine okumak. Bir şiirin bitmesi ile bir kadının doğurması arasında büyük benzerlik vardır. İkiside müthiş sancılardan sonra gerçekleşir. Bu acıyı şâirler iyi bilir. Hangisi daha ağır, kıyaslıyamıyorum. Çünkü çocuk doğurmanın sancılarına yabancıyım. Hele şiiriniz bir de takdir görmüş ise sizden daha şâduman insan yoktur.

Vakit öğle üzeridir, Kazan'dayız.. Bu gün idil Nehri'nde buzlar çözülürmüş. Daha dün buz üzerinde insanlar yürüyordu. Şimdi nehirde buz yok. Ve minel garâib! Çocukların yaptıkları tabiat manzarası resimlerinde göğün tepesinde bir saçaklı güneş hep gülümseyip durur. Bu gün Kazan şehrinin üstünde de böyle çocuk saffeti ile bir güneş gülümsüyor. Bu gün Ahmet Âdil Beğ ile Kazan'da gezeceğiz. Daha önceki günlerde belli bir program dahilinde hareket ettiğimiz için şöyle gönülümce başıboş gezmemiştim. Eskilerin ve özellikle pîrim Evliya Çelebi'nin "Serserî gezmek" şeklinde tâbir ettiği bu dolaşma türüne hasret kalmıştım. Ahmet Âdil Beğle önce çok merak ettiğim Mercanî Câmii'ne gidiyoruz. 19. Yüzyılda inşâ edilmiş olan bu caminin hem dış görünüşü, hem iç plânı bana yabancı geliyor. Bu camiye dışardan bizim cami mimarisi anlayışımız açısından bakıldığında bir ma'bed intibâ-ı uyandırmaz. İç plân bakımından da öyle.

Cami içerden iki katlı. Altda da üstde de ibâdet edilebiliyor. Çeşitli odalar, koridorlar, sahanlıklar ile teferruatlı ve karışık... fakat bütün zemin temiz bir şekilde döşeli. İstedığınız yerde durup namaz kılabilirsiniz. Bütün bunlara rağmen, mihrabın bulunduğu geniş bir mekân var ki camiin haremi diyebileceğimiz yer burası. Yekpare bir ibâdet mekânı...

Ahmet Âdil, soyundan gelen bir uhrevî edeb içinde bu mekânda kâh geziyor, kâh oturuyor... Bu sırada ben namaz kılıyorum.

Camiden çıktıktan sonra biraz hâtıra eşya almak istiyorum. Arkadaşım beni aradıklarımı bulabileceğim dükkânlara götürüyor. Çok güzel şeyler var ama, dünyânın her yerinde olduğu gibi pahalı. Yine de birkaç Süyüm Bike hatırası alıyorum. Bu sırada Rinat Fâzıl Ahmet de bize katılıyor. İdil kıyısında, eski Kazan yakınlarında birkaç fotoğraf çekiyoruz.

Tataristan'ın tipik musikisine ait birkaç kaset götürme fikrimi Ahmet Âdil Beğ'e açıyorum. O da bana, burada sesini duyup tanıdığım Salavat'ın "Dostların varsa hasret yok", "Resim Nizan"ın "Kayınlar arasında" ve Dine ile Rafael'in beraber doldurdıkları "Aradım seni" isimli kasetlerini bir tesbihle beraber alıp bana hediye ediyor.

Tataristan konakhanesinde dönüş hazırlıkları yaparken, Rinat Fâzıl Ahmet vedalaşmak vesilesi ile eşim için bir çift çizme ve İstanbul'daki yakınlarımıza ikram etmek üzere Çekçek getiriyor. Ertesi gün erkenden yola çıkacağımdan bu gün bütün dostlarla vedalaşıyorum.

Sabah 5.30 da kalkıyorum. Ahmet Âdil Beğ, Aleks'in kullandığı Rinat Muhammedî Beğ'in Volgası ile beni hava limanına bırakıyor ve gümrükten geçiş işlemleri sırasında özellikle dil konusunda yardımcı oluyor. Ahmet Âdil gerçekten soyadı gibi âdil imiş. Beni sadece karşılayarak işi eksik bırakmıyor. Karşılayıp ağırladığı gibi şimdi de uğurluyor. Gümrüğün iki tarafından bir-bimize el sallıyoruz. Saat 8.10 da ver elini Anadolu, tut elimi Oğuzeli diyerek havalanıyorum...

*KIŞLAVIÇ köyündeki Tukay müzesinden bir köşe
ve şairimiz Dölâver Çebeci*

Çallı'da Gâlimcan Beğ'in evinde bir sofrabaşı muhabbeti

A. Tukay'ın doğduğu KUŞLAVIÇ köyünde bir merasim anı.

Arca'da Tatar Koleji bahçesinde merasim.

İdil Kuyısında eski Kazan'dan bir görünüş.

Arca Talar Koleji öğrencileri ile başı "Tübetey"li Dilâver Cebeci

Çallı'da Gâlimcan Beğ'in evi (Geriplandaki beyaz saçlı beğ'i Eşi Fevziye Hanım, kızları Ayşe Hanım, Filûze Hanım, Batuhan... Sağ başta Konyalı Abdullah Beğ ve Kayserili Erhan Beğ.

TATARİSTAN'LI
BAZI ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

SULTAN GALİYEYEV

Kazanlı bir Müslüman Tatar Türküdür. Bu günkü Başkurdistan Özerk Cumhuriyetinin Isterlitamak bölgesi, Kırmıskalı kasabası, Uta Guberniası, Elimbetova köyünde 13 Temmuz 1882 yılında doğmuştur. Babası Mir Saîd Haydar Galiyevdir. Seyyid unvanından dolayı kendilerine peygamber soyuna dayandırdıkları anlaşılmaktadır. Babası Kırmıskalı köyünün öğretmeni idi. Sultan Galiyev ilk öğrenimini sekiz yaşından onbeş yaşına kadar babasının okulunda yaptı. Daha sonra onun fikir hayatını derinden etkileyen Tatar Öğretmen okulunda okudu. Marksizmin temel bilgilerini bu okulda almıştır. 1900 yılında Ufa'da Kütüphane memuru olarak çalışır. 1905'den sonra, "Devrimci Islahat Hareketi"ne katılır. Bu devrimci ve milliyetçi bir teşkilâttır. Bir süre gazetecilik de yapan Galiyev, Ufa'da "Ufa Postası" ve "Tormys" (Hayat) isimli milliyetçi görüşü savunan gazetelerde takma adlarla yazılar yazdı. Başka gazetelerde de yazılar yazan Galiyevin masal ve hikâyeleri de vardır. Birinci Dünya Savaşına kadar radikal milliyetçi olan Galiyev. 1917 senesinde Müslüman Türk hareketinin sol kanadında yer alır. Diğer yandan ihtilâlcı sosyalistlerle de işbirliği halindedir. "Müslüman Sosyalist Komitesi" kurulunca buraya üye olur. Buradaki başarısı ile önemli yöneticilerden birisi hâline gelir. 1917 yılında Menşeviklerden ayrılarak Bolşeviklere katılan Galiyev, Kazan hükümetinde eğitim ve milliyetler mes'elesi ile ilgili halk komiseri olur. 1918 yılı Ocak ayında yapılan 3. Rus komünist parti-

si kongresine katılarak dil-Ural bölgesinde bir Tatar-Başkurt Devleti kurulması tezini ortaya atıp savunur. Galiyev'e göre bu devlet Turan Devletinin nüvesi olacaktı. Buradan çıkacak olan bir ihtilâl bütün şarka yayılacaktı. Sultan Galiyev Molla Nur vâhidov ile bir sosyalist Türk Müslüman teşkilâtının temelini atmıştır. Bu teşkilât, "Müslüman Bürosu" adını taşıyordu. Galiyev, hem teori hem de eylem adamıdır. Rus olmayan toplulukların ve milletlerin slavlaştırılma tehlikesini görüp, bunun önünü alma-ya çalışmış, o sıralarda Başkurt hükümetin başkanı olan Zeki Velidî Togan ile anlaşma yollarını aramıştır. Galiyev'in temel felsefesi materyalizmdir. Ona göre materyalizm Avrupalı değil Asyalıdır. Avrupa ve Rus komünist ihtilâline karşı Asya ve Müslüman Türk kültürünün kadesi üzerinde sosyalizm kurulmalıdır. Onun öğretilerinde Proleterya yerini mazlum sömürge millete, burjuva veya sermaye sahibi de yerini sömürgeci millete bırakmıştır. Ekim devrimini kendi milliyetçi yorumu ile ele alıp Rusya Müslüman toplumlarına, oradan da bütün doğu sömürge ülkelerine yaymak için çalıştı. Asya'da başlayacak sosyalist bir devrim aynı zamanda bir kurtuluş savaşı olacaktı. Bu da Asya'daki Rus üstünlüğüne son verecekti. Bu ülkü uğruna idam edilene kadar Turancı-Marksist görüşlerini müdâfaya devam etti. Stalin tarafından kurşuna dizilerek idam edilen Galiyev'in ölüm târihi kesin değildir. 1928, 1937 veya 1941 tarihlerinden birisi olduğuna dair rivayetler vardır.

ZEKİ VELİDİ TOGAN

1890'da doğmuş olan Zeki Velidî Togan, 1910'da Kazanda, 1914-1915 arasında Ufada Tarih öğretmenliği yaptıktan sonra, 1916-1917'de Rus parlamentosu Duma'da, Ufa vilâyeti Müslümanları temsilcisi olarak siyâsî hayata atılmıştır. 1917'de "Rusya Kurucular Meclisi" üyesi oldu. 1917-1919 arasında Millî Başkurdistan Hükümeti Harbî Şûrası Reisi, 1920'de Başkurdistan Hükümeti Başkanı oldu. Bu târihlerde Lenin ve Stalinle araları açıldı. Bu sebeble Türkistan'a geçti. Oradaki millî mücadeleye katıldı. Basmacı hareketinde rol aldı. 1920-1923 arasında Türkistan Millî Komitesinin başkanlığını yaptı. Sovyetlerle yapılan mücâdele başarıya ulaşamayınca 1923 yılında Türkistan'dan ayrılarak önce İran, sonra Afganistan'a, Hindistan ve Mısır yolu ile Parise, sonra Berlin'e gitti. 1926 yılında "Te'lif ve Tercüme Hey'eti Üyeliği" görevi ile Ankara'ya çağrıldı. Atatürk ile yüzyüze görüştü. Zeki Velidî Beğ, 1927 yılında İstanbul Üniversitesi Türk Târihi Kürsüsüne Profesör olarak atandı. 1932 yılına kadar bu görevde kaldı. Bir ara ilmi çalışmaları yapmak üzere Almanya'ya gitti. Dönüşünde yine İstanbul Üniversitesindeki görevinin başına geçti.

1944 yılındaki "Türkçülük Da'vası'nda Nihal Atsız ve arkadaşları ile oda yargılanarak on yıla mahkûm edildi. Fakat daha sonra Askerî Temyizin kararı bozması ile yeniden üniversitesin-

deki görevine döndü. İstanbul Üniversitesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğünü ve Enstitüsünün yayınladığı derginin idaresini üzerine aldı. 1963 de Türk Şarkiyat Cemiyetini kurdu ve bu cemiyetin başkanı oldu. Zeki Velidî Beğ dünyaca ünlü bir “Umumî Türk Tarihi” bilgini idi. 1972 yılında vefat etmiştir.

SADRI MAKSÛDÎ ARSAL

Kazan civarında Taşsu köyünde doğmuştur. İlk tahsilini Kazanda Alâmiye medresesinde yaptı. Burada Arapça ve dinî ilimler öğrendi. Rus öğretmen okulunu bitirdikten sonra Pârise giderek orada Hukuk Fakültesine girdi. 1906 yılında bu Fakülteden mezun oldu. Rus Çarı 1905 yılında meşrutî bir idare kurunca ilk defa bir parlamento toplantısı yapıldı (Duma). Fakat дума kısa bir süre sonra dağıldı. Sadri Maksûdî Beğ, ikinci ve üçüncü dumalarda Kazandan Müslüman milletvekillerinin tabii lideri durumuna geçti. Rusya Türklerinin çeşitli meselelerini meclis kürsüsünden dile getirdi. Rusların Türkleri asimile etmek plânlarına karşı başarılı bir mücadele yaptı.

1917 yılında gerçekleştirilen Komünist ihtilâlden sonra Kazan civarında kurulan muhtar Türk devletinde hem millet meclisi hem de millî idare başkanı seçildi. Böylece İdil-Ural Devletinin başkanı oldu. Komünizmin Rusyada hâkim olmasından sonra önce Finlandiya, sonra da Pârise gitti. Sorbonne'da akademik çalışmalarına devam etti. Bu arada Journal Asiatique'de yazılar yazdı. Bir süre sonra genç Türkiye Cumhuriyetinin marif Vekili Hamdullah Suphi tarafından Türkiye'ye davet edildi. (1925) Önce "Telif ve Tercüme Hey'eti" üyeliğine, sonra Ankara Adliye Hukuk Mektebi'ne Profesör olarak tayin edildi. Bu sırada Türk Ocakları Hars heyetinde de üye bulunmaktaydı. Adliye Hukuk Mektebi Fakülteye dönüştükten sonra da uzun yıllar bu-

rada umûmî hukuk târihi, Türk hukuk târihi ve hukuk felsefesi dersleri verdi. Türk Tarih Kurumu'nun temellerini atan Sadri Maksûdî Beğdir.

1930-1934 de Şebinkarahisar, 1934-1938 de Giresun milletvekili olarak mecliste bulunan Sadri Maksûdî Beğ, 1939'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarih profesörlüğüne, 1941'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk târihi ve felsefesi profesörlüğüne, 1944'de de Ankaradan naklen İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi hukuk târihi ve hukuk felsefesi ordinaryüs profesörlüğüne getirildi. 1950'de Demokrat Partiden Ankara milletvekili seçildi. 20 Şubat 1957'de İstanbul'da öldü.

Eserleri: Türk Dili İçin (1930), Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları (İstanbul-1955), Maişet (Kazan 1898), İngiltereye Seyahat (Kazan 1912), Orta Asya Türk Devletleri (Ankara 1934), İngiliz Amme Hukukunun İnkişafı Safhaları (İstanbul 1940), Hukuk Târihi Dersleri (Ankara 1941), Umûmî Hukuk Târihi (Ankara 1942), Hukuk Felsefesi Tarihi (İstanbul 1946), Türk Tarihi ve Hukuk (İstanbul 1947)

YUSUF AKÇURA

1876 yılında Kazan'ın Simbir şehrinde doğdu. Babasının ölümü üzerine 1883 yılında annesi ile İstanbul'a göçmüş ve bu şehirde yetişmiştir. 1892 yılında Harbiyeye kabul edilmiş, fakat ikinci sınıfta iken tutuklanmıştır. Cezasını çektikten sonra tekrar Harbiyeye dönebilmiş, okulu bitirince erkân-ı harbiye (Kurmaya) sınıfına ayrılmıştır. Türkçülük şuurunun geliştiği bu yıllarda Jön Türklerle ilişkisi olduğu gerekçesi ile yeniden tutuklandı (1896). Fizan'a sürülmek üzere arkadaşları ile Trablusgarb'a gönderildi. (1897). Daha sonra burada hem serbest bırakıldı hem de rütbesi iade edildi. Bir müddet Erkân-ı Harbiye Kaleminde çalıştı, öğretmenlik yaptı. Tahsiline Avrupada devam etmek maksadıyla Tunus'a kaçtı ve aynı yıl Pârise geçerek Ecole Libredes Sciences Politiques'e kaydoldu (1899). Burada Sadri Maksûdî ve Jön Türk hareketinin önderlerinden Ahmet Rıza ile tanıştı. Onun çıkardığı Şûrâ-yı Ümmet gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Yusuf Akçurayı 1903 yılında tekrar Kazan'a dönmüş olarak görüyoruz. "Üç Tarz-ı siyâset" isimli makalesini burada yazmıştır. Meşrûtiyetin ilânına kadar Kazanda kalan Akçura, burada Rusya Türklerinin mücâdelesine katılmış ve "Cedidciler" ve "Rusya Müslümanları" isimli hareketlerin içinde yer almıştır. "Kazan Muhbiri" isimli gazeteyi çıkardığı sıralarda "Ulûm ve Târih" kitabını neşretti.

Yusuf Akçura meşrûtiyeti takip eden yıllarda İstanbul'da faaliyetindeki bütün Türkçü teşkilâtların içinde kurucu sıfatı ile bulunmuştur. Bilhassa bu gün hâlâ çıkmakta olan Türk Yurdu Dergisinin 1911 ile 1917 yılları arasında müdürlüğünü yapmıştır. 1919'da İstanbul'un işgalinde İngilizler tarafından tutuklandı. Serbest kaldıktan sonra evlendi ve İstiklâl mücadelesine katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Maarif Vekâletinde ve Yedek Kurmay Yüzbaşı sıfatı ile Kâzım Karabekir'in karargâhında görev yaptı. Cumhuriyetin Tı-ı'lanından sonra Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan Akçura, 1924 yılında İstanbul meclüsü olarak meclise girdi. Ölüncüye kadar meclisteki yerini korumuştur. Türk Tarih Tetkik Cemiyetinde çalıştı. 1932 yılında Tarih Kurumu başkanlığına seçildi. İstanbul Üniversitesi yeniden kurulduğunda yakın çağ siyâsî târihi profesörü olarak burada görevlendirildi. (1934) 11 Mart 1935'de vefat eden Akçura Edirnekapı mezarlığında metfundur.

Türkçülük fikir akımının önde gelen temsilcilerinden birisi 'olan Akçura ilk feyizlerini amcası İbrahim Akçuradan almıştır. Osmanlılık fikrinin sağlam bir dayanağı olmadığını, halk içinde çeşitli ırk ve topluluklarla gerçek bir uzlaşmaya varılamayacağını, Türk miliyetçiliği dışındaki hiçbir düşüncenin milletimize fayda getirmeyeceğini savunan mütefekkir ve da'va adamlarımızdandır.

Eserleri: Üç Tarz-ı siyâset (İstanbul 1327), Muasır Avrupada Siyâsî ve İctimaî Fikirleri ve Fikrî Cereyanlar (İstanbul 1339), Siyâset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale (İstanbul 1340), Osmanlı Devleti Teşkilâtı Târihi Üzerine Bir Deneme (Pâriste Siyâsî İlimler Okulundan mezun olurken hazırladığı tez), Ulûm ve Târih (Kazan 1329), Osmanlı Saltanatı Müessesâtı Tarihine Dâir Bir Tecrübe (Bilgi Mecmuası, İstanbul 1913), Mevkûfiyet Hâtıraları (Kazan 1907, 2. Bs. İstanbul 1330), Rusyadaki Türk-Tatar Müslümanların Şimdiki Vaziyeti ve Emelleri (İstanbul 1914), Şark Mes'elesine Âit Târih-i

Siyâsî Notları (İstanbul 1336), Türk Yılı 1928 (İstanbul 1928),
Târih-i Siyâsî Dersleri (İstanbul 1927-1935), Osmanlı Devletinin
Dağılma Devri (İstanbul 1940-Ankara 1985), Tâ Kendim Yâhud
Defter-i Âmâlim (İstanbul 1944).

AKDES NİMET KURAT

Ünlü bir tarihçimiz olan Akdes Ni'met 1903 yılında Kazanda doğmuştur. Orta tahsilini orada tamamladıktan sonra, Türkiye'ye gelmiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi târih bölümünü bitirmiştir. (1928). Doktorasını Almanyada Bizans târihi üzerine çalışarak bitiren Kurat, 1933-1937 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi târih bölümünde ortaçağ sahasında doçent olarak çalıştı. Daha sonra İsveç Uppsala Üniversitesine gitti. Buradan döndükten sonra, Ankara Üniversitesi Dil ve Târih Coğrafya Fakültesinde görev aldı (1941). 1944 yılında da Rus Dili ve Edebiyat Profesörü oldu. 1953 yılında aynı fakültede dekanlık yaptı.

Diğer Tataristanlı ilim ve fikir adamları gibi özellikle Orta Asya Türklüğü ve Rusya hakkında Türkiye umûm-ı efkârını ve ilim çevrelerini ciddî şekilde etkilemiş olan Akdes Ni'met Kurat, hâlâ Türk tarihçiliğine ıslık tutan faydalı eserler vermiştir. 1971 yılında Ankarada vefat etti.

Eserleri: Peçenek Târihi (1937), Topkapı Sarayındaki Altun Orda, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Varlık ve Bitkiler (1940), Başlangıcından 1917'e kadar Rusya Târihi (1948), Prut Seferi ve Barış (1953-1955), Türkiye ve İdil Boyu (1966), İdil Boyu ve Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri (1970), Türkiye ve Rusya (1990)

ŞEHABETTİN MERCÂNÎ

19. Yüzyılda diğerk Türk ölkelerinde olduğı gibi Tatarıstan'da Rusların asimileci politikalarına karşı, millî kùltürü bozmadan çağın bütün yeniliklerine ayak uydurmak gayesini güden bir çok aydın vardı. Bu gibi aydınların başında 1818 ile 1889 yılları arasında yaşayan Şehâbettin Mercânıdır. Kazanda adına inşâ edilmiş bir cami bulunan bu önemli fikir adamı dînî esasa dayalı eğitimde reform taraftarıdır. Kendisiyle beraber aynı fikir savunan Hüseyin Feyizhânî ve Abdulkayyûm Nâsın isimli iki önemli zat daha vardır. Bunlar da yine ünlü bir din âlimi olan Kursavî'nin fikirlerinden etkilenmişlerdir. (Kursâvî 1770-1814 yılları arasında yaşamıştır.) mercânî mes'elelere Kur'anda mutlaka bir çözüm bulunabileceğini, her fıkrın körükörüne hemen kabul edilmemesi lâzım geldiğini, medreselerden skolastik zihniyeti temsil eden kitapların kaldırılmasının faydalı olacağını, pozitif metodların ve Rus dilinin okullarda ders programlarına alınmasını savunan bir bilgindi. Tatarcaya Rusçadan kelime girmesine razı olmayan ve Türkçe soyadlarına "ov" ekinin getirilmesini yanlış bulan Mercânî, Kazan Üniversitesinde Arkeoloji, Târih ve Etnografya Derneğinin üyesidir. Halk onu o kadar seviyordu ki Kazanda adına bir medrese kurulmuş ve masrafları halk tarafından karşılanmıştır. Avrupa modelinde bir Tatar Üniversitesi açmak gibi bir emeli de olan Mercânî'nin en mühim eseri, Radloff tarafından Rusçaya tercüme edilen, Gilâlet el zaman ve târib-i Bulgar ve zamandır. (1877 yılında kaleme alınan

bu eser Kazan Tarihi ile ilgilidir) Müstefadu'l Ahbâr Fî Ahvâl-i Kazan ve Bulgar ile Karahanlılara dâir Gurfetüt Havâkin li urfeti'l Havâkin isimli eserleri ile Tatar Türklüğünde millî şuurun uyanmasına yardımcı olmuştur.

HÂMÎT ZÜBEĞR KOŞAY

İdil-Ural bölgesinde Ufa ili Minzele kantonu Tilenkçi Tamak köyünde 1897 yılında doğmuştur. Babası dönemin ilim adamlarından Ubeğdullah Efendidir. 1909 yılında tahsil için Türkiye'ye gönderilen Koşay 1911 yılında Selanik Rüştîyesinden mezun olmuş, daha sonra İstanbul'a giderek Sultâniyeyi ve öğretmen okulu demek olan Dârü'l muallim'i bitirmiştir. (1916). Daha sonra Macaristan'a giderek burada Pedagogium'u bitirip ünlü âlim Nemeth Gyula delaletiyle yüksek öğretmen okulu ve felsefe fakültesine girdi, 1923 yılında lisanîyat ve Türkolojiden doktora payesi, 1925 yılında da Türkiye'ye gelerek Maarif Vekâletinde görev aldı. Kısa bir süre bu vekâletin Hars dâiresinde kütüphaneler müfettişliği yaptı. Ardından sırasıyla, Âsar-ı Atîka ve Kütüphaneler Müdürlüğü, Vekâlet Müzeler Dâiresi Müdürlüğü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ta'lim Terbiye ve Hey'eti Üyeliği ve ikinci defa Etnografya Müzesi Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1962'de yaş haddinde emekli olup, bir müddet daha çalıştıktan sonra 1969 yılında kamu görevlerinden tamamen ayrılır.

Macaristan, Almanya, Çekoslovakya, Avusturya, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerde özellikle Arkeoloji ve Antropoloji sahalarında, çeşitli enstitü akademi ve derneklerde, muhabir üye veya şeref üyesi sıfatıyla bulunmuştur. Yurt içinde ise, Türk Tarih Kurumu üyeliği, Türk Dil Kurumu Merkez

Hey'eti Üyeliği, Türk ve İslam San'atları Enstitüsü Üyeliği, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü İlim Hey'eti Üyeliği, Uluslararası Müzeler Konseyi Türkiye Millî Komitesi Başkanlığı görevlerinde bulundu.

Türk kültürüne ve arkeolojiye dair kitaplarından başka bir çok makaleleri vardır ve bu makalelerin bir kısmı “Makaleler ve İncelemeler” adı altında 1974 yılında Ankara’da neşredilmiştir.